

HUMANIST

**Glasilo dijakov Gimnazije Jožeta Plečnika
za vprašanja humanistike in družboslovja
Številka 10 (šol. leto
2023/2024)**

Mentor: dr. Andrej Leskovic

**Likovna oprema: dijaki 1. letnika pod
mentorstvom profesorice dr. Nadje Gnamuš,
Anamarije Šmajdek in Teje Vučko**

Spletni naslov: <https://www.gjp.si/humanist/>

Vsebina

Feminizem

Zoja Nabergoj Koncept ženskosti v delu Simone de Beauvoir	4
--	---

Vojna in mir

Armand Žakelj Kladnik Primer Eichmann in vprašanje banalnosti zla	10
Balazs Šarvari Vojna in mir: ali so vojne lahko pravične?	18

Svoboda

Oskar Rotar Svoboda in odgovornost	24
---------------------------------------	----

Umetnost

Teja Vučko Kako opazovati sodobno umetnost	28
Tia Kudra Bajc Hvalnica ljubezni	35

Filozofiranje ob Plečnikovem dnevu

Delavnica <i>Trdi orehi tradicionalne in moderne logike: aporije, paradoksi in antinomije v filozofski in matematični luči</i> na Plečnikovem dnevu 19. 1. 2024	38
Delavnica <i>Med sanjami in budnostjo</i> na Plečnikovem dnevu 25. 10. 2024	41
Andrej Leskovic O razliki med sanjami in sanjarjenjem	43

Feminizem

Zoja Nabergoj

Koncept ženskosti v delu Simone de Beauvoir

Uvod

Simone de Beauvoir je ena najbolj znanih filozofinj 20. stoletja, priznana je bila, ko je bila še živa, zato je lahko videla, kako so njene knjige spremenile svet. Njena knjiga *Drugi spol* je postala eno od osnovnih knjig, ki jih berejo feministke, in je močno navdihnila drugi val feminizma šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja. V knjigi se dotakne številnih problemov takratne družbe, ki so še vedno aktualni. V prispevku se bom osredotočila na tezo, ki jo de Beauvoir zapiše kot prvi stavek druge knjige: »Ženska se ne rodi: ženska postane« (De Beauvoir 2013, 15). Najprej bom poskusila opredeliti, kaj ženska sploh je, potem se bom osredinila na to, kako je patriarhalni sistem, ki je prisoten še danes, vplival na to, kar mislimo, da ženska je, v zadnjem delu naloge pa bom razmislila o tem, kako se je svet spremenil v zadnjih sedemdesetih letih in kakšne probleme srečujejo feministke danes.

Kaj je ženska?

Za razumevanje teze »Ženska se ne rodi: ženska postane« (prav tam, str. 15), moramo najprej razložiti, kaj sploh je ženska. Ali sploh lahko natančno opredelimo, kaj oziroma kdo je ženska? Povsod lahko najdeš koga, ki meni, da so v današnjem času ženske izgubljene. To je seveda nesmiselno, ženske preprosto niso izgubljene, saj jih je po podatkih še vedno polovica prebivalstva na svetu. Kaj neki je ta ženskost, ki naj bi se izgubljala? Da bi sploh lahko začeli odgovarjati na to vprašanje, moramo najprej ugotoviti, kaj ženska sploh je, kako naj bi jo prepoznali?

V preteklosti in na žalost občasno tudi danes bi bil odgovor na to vprašanje naslednji: »Ženska je maternica« (prav tam, str. 11), vendar bi isti človek kasneje osebi z uterusom, ki bi počela nekaj, kar mu ne bi bilo všeč, rekel, da to ni prava ženska. Tako bi zelo hitro prišel v protislovje s samim sabo. Zato to očitno ni

zadovoljiva kategorizacija ženske, saj vsaka oseba z uterusom ni nujno ženska.

De Beauvoir ugotavlja, da čeprav smo vsi prepričani, da v človeški vrsti obstajajo ženski osebki, ne znamo povedati, kaj prav njih dela ženske. To ni le maternica, saj očitno mora biti zraven še nekaj drugega, kar žensko naredi žensko. Kot zapiše de Beauvoir: »Vsako človeško bitje ženskega spola torej ni nujno ženska; imeti mora svoj delež pri tej skrivnostni in ogroženi realnosti, ki se ji pravi ženskost.« (Prav tam.) V citatu de Beauvoir sarkastično komentira to, da naj bi se ženske izgubljale, ko napiše, da je ženska realnost ogrožena. Ali je biti ženska šuščenje krila, nanašanje ličil in pitje čaja, je biti ženska biti krhka in lepa ter poslušna?

V zgodovini so ženske pogosto »dokazovale« svojo ženskost z izpolnjevanjem takšnih in podobnih predpostavk; imele naj bi enoten značaj, si želele otrok in kuhanja ter drugih gospodinjinskih opravil. Ženska naj bi bila stalna entiteta, se pravi ženska kot nekaj stalnega, nekaj nespremenljivega. To je bil eden izmed bolj pogostih pogledov, ki je ženske obravnaval kot bitja, ki imajo enake lastnosti in značilnosti. De Beauvoir trdi, da ženska ni neka stalna entiteta, temveč so njene izkušnje in identiteta odvisne od različnih dejavnikov, kot so družbeni status, kultura, zgodovina, rasni in etnični kontekst ter osebne izkušnje. Zato ženska ne more biti predstavljena kot statična ali nespremenljiva, saj se njen položaj in dožemanje same sebe lahko spreminjata v času in prostoru. Vendar pa ženske niso bile edine, za katere so ljudje mislili, da imajo neko stalno entiteto. Enako so namreč mislili tudi za Jude in temnopolte. Takšno mišljenje so znanstveniki ovrgli in na srečo danes težko najdeš koga, ki bi ga zagovarjal. Rečemo lahko, da je takšna predstava ženske mit, ki je bil v zgodovini ustvarjen postopno čas za lažje nadziranje ženske. Vendar če lahko rečemo, da danes takšne ženskosti ni več, lahko rečemo, da je sploh kdaj bila?

De Beauvoir to misel naveže na to, da če ženskosti ni in je nikoli ni bilo, ali to pomeni,

da beseda ženska sploh nima nobene vsebine? Takšno mišljenje so zelo radi propagirali privrženci razsvetljenske filozofije, racionalizma in normalizma, ki so verjeli, da so ženske le tisti del ljudi, ki se poljubno označujejo kot ženske. Takšno mišljenje je bilo izredno popularno pri Američankah v štiridesetih letih prejšnjega stoletja, ki so se videle popolnoma enake z moškimi. Njihova filozofija je bila, da so moškim povsem enake in da zato lahko delajo vse, kar delajo moški. Vendar se de Beauvoir s tem pogledom ne strinja, saj se ji zdi, da takšno mišljenje lahko zelo hitro izrabijo antifeministi, ki z lahkoto pokažejo na katero koli od fizičnih razlik med spoloma, na to, da so ženske fizično šibkejše, in na podobne lastnosti, ki nas razlikujejo, in tako poskušajo spodbiti tezo o enakosti med spoloma. De Beauvoir ima tukaj podobno idejo kot Mary Wollstonecraft, ki v svoji znani knjigi z naslovom *Zagovor pravic ženske*, zagovarja idejo, da so ženske avtonomna bitja. V svoji knjigi de Beauvoir zapiše, da popolna enakost v svetu, ki ga poznamo zdaj, ni mogoča in da se moramo zavedati, da so med nami razlike, ki vplivajo na nas in na naš odnos do družbe. Zato je zelo pomembno, da ne ignoriramo razlik med nami, kot so to poskušale narediti Američanke. De Beauvoir piše: »Nobena ženska same sebe ne more brez izneverjenja situirati zunaj svojega spola.« (Prav tam, str. 13.) To misel razloži z zgodbo o neki pisateljici, ki ni dovolila, da bi bil njen portret objavljen v seriji fotografij ženskih pisateljic, hotela je, da bi bila objavljena z moškimi pisatelji in ji je tudi uspelo, vendar samo s pomočjo vpliva njenega moža. Ta pisateljica je hotela pokazati, da je prav tako dobra, kot njeni kolegi, in da je vseeno, ali je ženska ali ne. To je ena izmed interpretacij te zgodbe. Lahko pa si mislimo, da se ji je zdelo, da bo videti boljša, če bo njena slika objavljena skupaj s slikami moških, ker je tako dobra, da se lahko kosa tudi z moškimi. In to je tisto izneverjenje, o katerem je pisala de Beauvoir. S tem, da se je hotela kosati z moškimi, je sporočala, da so ženske slabše in da je to neki poseben dosežek. Pa da ne govorimo o tem, da je morala za to, da ji je to uspelo, uporabiti vplivnost svojega moža.

Svet, ki trenutno obstaja, se deli na dve vrsti individuumov, ki se delijo glede na način oblačenja, hojo, nasmehe, držo in opravila. Tega ne smemo zanikati, saj v tem svetu

razlike obstajajo, in čeprav de Beauvoir verjame, da bodo v prihodnosti počasi izginile, ta prihodnost še ni napočila. V današnjem času lahko opazimo, kako prej omenjene razlike počasi bledijo, počasi ugotavljamo, da med nami vseeno ni toliko razlik, počasi se opravila delijo ne po spolu, temveč po sposobnostih in stereotipi šibke ženske ter močnega moškega počasi izginjajo. Moški, ki nosijo krila, so v današnji družbi vedno bolj sprejeti in vedno bolj normalno je, če tudi moški kažejo čustva.

Če si ženska želi definirati, kaj ženska je, mora najprej razglasiti: »Ženska sem!« (prav tam, str. 15), šele ko to pove, lahko nadaljuje z definicijo. Tega moškemu ni treba, saj je že samoumevno moški, sploh pa se z definicijo tega, kaj je moški, ne ukvarja, noben moški še ni prišel na idejo, da bi napisal knjigo o tem, kaj je to moški, knjig, ki poskušajo definirati žensko, obstaja mnogo. To že kaže na neko neenakost med spoloma. De Beauvoir se ob tem spomni pogovora z nekim moškim, ki ji je zabrusil: »To mislite zato, ker ste ženska«, ona pa ni imela pravega odgovora, saj odgovor »To mislite zato ker ste moški« ne bi naredil vtisa, saj je to samoumevno. (Prav tam, str. 14.) Sartre je imel v svoji filozofiji absolutno navpičnico, glede na katero se določa poševnost, z njo de Beauvoir primerja naš svet, katerega navpičnica je moški in glede na njega se določa žensko. Svet, ki ga poznamo, je ustvarjen po moškem, po njegovih navadah, to je razvidno še danes, v našem vsakodnevem življenju. Moški radi govorijo, da na žensko vplivajo njeni hormoni, pri tem pa radi pozabljajo, da jih imajo tudi oni. V naši zgodovini je ženska vse prepogosto definirana kot moški, kateremu nekaj manjka, ženska je bila definirana glede na moškega, saj je moški normala, moški je tisti, na katerem sloni svet. Aristotel pravi: »Ženska je ženska zaradi umanjkanja določenih lastnosti.« (Prav tam, str. 15.) De Beauvoir piše: »Človeštvo je moškega spola in moški ženske ne definira same po sebi, ampak glede nase; ne pojmuje je kot avtonomno bitje«. (Prav tam.) Torej je moški neka osrednja stvar, to vidimo že v Bibliji, kjer je Eva narejena iz Adamovega rebra. Ženska je drugo, če je moški prvo, to zapiše tudi de Beauvoir: »On je Subjekt, on je Absolutno: ona je Drugi.« (Prav tam.) Drugost se pojavlja povsod, kmet iz neke majhne vasi bo videl vse, ki v njej ne prebivajo, kot druge,

vendar ko bo šel obiskat kakšno drugo vas, bo on postal drugi, za tiste, ki v vasi živijo. Se pravi kmet ni vedno drugi, status drugega se spreminja glede na položaj, v katerem se kmet znajde. Z žensko identiteto ne bo enako, ženska bo vedno drugi, kamor koli gre, na svetu ni kraja, kjer ne bi bila drugi. To lahko vidimo, če si pogledamo, katero koli družbo, ki obstaja na svetu ali ki je obstajala. Povsod je ženska vedno drugi. Vendar kako to, da se ni vzpostavila ista recipročnost kot drugje, kako to, da ženske nikjer ne prevladajo nad moškimi. Ženske nismo manjšina kot ameriški črnci ali Judje, na zemlji je toliko žensk kakor moških. Vse manjšine so se podredile večini z nekim dogodkom, vendar ženska se nikoli ni, v zgodovini ni prelomnice, od katere naprej naj bi bile ženske moškim podrejene.

Obstajajo različne teorije, zakaj je postala ženska moškemu podrejena, ena bolj popularnih teorij v času de Beauvoir, ki jo zastopa tudi v knjigi, je ta, da je kriva privatizacija zemlje. Ta teorija, ki je sicer malo preveč posplošena, se glasi takole: ženske in moški so bili na začetku bolj ali manj enakopravni. Nekateri so nabirali, drugi so lovili, ženske so bile v tistem času tudi slavljene, potem pa se je začel razvoj in ker so dela na polju postala fizično prenaporna za ženske, so te ostale pri gospodinjskih opravilih, medtem ko so moški upravljali s stroji, ker so bili oni zdaj za preživetje bolj pomembni kot ženske, so te postale vedno bolj neuporabne. Tukaj se mi zdi pomembno, da poudarim, da je de Beauvoir pisala to delo preden smo ugotovili, da patriarhat ne obstaja od vedno, temveč se je začel okoli časa Egipta in v času raznih evropskih vojaških kultur, to pomeni, da nekatere njene teze ne držijo popolnoma, saj zdaj vemo, da so bile prazgodovinske kulture večinoma egalitarne in so celo častile ženske. Se pravi ženske niso bile vedno podrejene moškemu. Ženske preprosto ne moremo utemeljiti drugače, kot jo je utemeljila že de Beauvoir, ženska je drugo. Vendar zdaj, ko vemo vsaj približno, kaj je to ženska, se moramo vprašati, ali se ženska rodi kot ženska, ali pa je to, kar poznamo kot žensko, le produkt njene vzgoje.

Patriarhalni sistem

De Beauvoir poudari, da so deklice kot otroci deležne drugačnega otroštva kot dečki, od njih se pričakuje, da pomagajo pri hiši in morajo se obnašati bolj odraslo kot dečki. V današnjem času je seveda razlika v vzgoji manj opazna, vendar še vedno je, od deklic še vedno velikokrat pričakujejo, da se obnašajo bolj zrelo, medtem ko je dečkom dovoljeno, da se obnašajo kot otroci, saj naj bi počasneje dozoreli. Za takšne razlike v odraščanju in za razlike, ki se pojavljajo kasneje v življenju, pa je odgovoren patriarhat. De Beauvoir je že od začetka knjige zelo kritična do patriarhalnega sistema in njegovih norm in vrednot, ki ženskam ne delajo uslug. Patriarhat je družbena ureditev, v kateri odločajo, vladajo in nasploh imajo največ moči moški. Ideje patriarhata so dandanes še vedno prisotne vse okoli nas, vidimo jih lahko, če le malo odpremo oči. V času nastanka knjige pa so bile te ideje še manj prikrite, veljale so družbene norme, ki so ženskam govorile, naj bodo matere in gospodinje, da so na svetu, da strežejo moškemu. Moški pa gredo v službo in služijo denar, finančno skrbijo za družino, vse domače delo pa opravljajo njihove žene. Ženske so bile prisiljene v podreditev in zdaj se poskušajo spet osvoboditi in postati enakopravne.

Dvojnost morale je ena od pomembnejših stvari, ki so prišle zaradi patriarhata, moške in ženske držimo za drugačne moralne vrednote. To je bilo zelo razvidno v času de Beauvoir, danes je tega nekoliko manj. To idejo bom razložila s pomočjo zgodovinskih pogledov na prešuštvo, ki jih predstavi de Beauvoir. Moškim je bilo prešuštvo dovoljeno oziroma je bilo vsaj tolerirano, kar velik del zgodovine večinoma ni bilo kaznovano, če pa so že bile posledice, so bile te veliko strožje za žensko, s katero je on varal svojo ženo, kot za njega, večinoma je bilo videti kot »naravno« in opravičeno s kakšnim vzdihom in skomigom z rameni. Ženska pa je na drugi strani, če je bila osumljena varanja, bila strogo kaznovana. Kaznovali so jo mož ali oče oziroma kdo, ki je imel v tistem času oblast nad njo. Kazni so bile izredno stroge, pogosto je bila kazen smrt.

Ta dvojni standard pa ni prisoten le pri prešuštvu, bil je prisoten skoraj povsod v

Življenju ženske v nedavni zgodovini. Moški so lahko potovali in se izobraževali, ženske so morale ostati doma in biti dobre žene. Takšni so bili običaji še do pred kratkim. Čeprav se nam zdi, da smo imele vse pravice že zelo dolgo časa, imamo ženske volilno pravico šele manj kot sto let in to je, če pogledamo dolžino zgodovine, zelo malo časa.

Ekonomska podrejenost ženske je bila zelo uporabna taktika za nadzor nad njo. Ženske niso imele pravice do denarja in dedovanja zelo dolgo, ženske v antični Grčiji niso imele pravice do denarja ali lastnine. Življenje ženske je bilo odvisno od moških okoli njih, najprej od očeta, če je on umrl, od brata in ko se je poročila, od moža. Denarja ni imela, razen ko je šla po nakupih za večerjo, ki jo je bila primorana skuhati. Razlogi za ekonomsko podrejenost ženske so se spreminjali, vendar nikoli niso bili prepričljivi, če jih gledamo iz perspektive današnjega sveta, čeprav so takrat prepričali večino ljudi. Ženska ni sposobna skrbeti za denar in lastnino, saj ni dovolj pametna, sposobna, je preveč čustvena, vse to so bili razlogi, zakaj ne zaupati ženski denarja.

Ženske so videti kot objekti, kot nekaj, kar hočeš imeti, ker so tako odstranjene od osebnosti, od njihove človeškosti, nimajo pravice imeti denarja ali lastnine, nimajo pravice odločati o tem, s kom se poročijo ali kaj delajo. Posledično postanejo objekti za spolno občevanje. Moški si želijo najlepše najbolj pridne žene, ki jih bodo upoštevale, da bodo imeli moč nad nekom. To je njihova želja, ker ženska je pod moškim in tudi če je ta moški najmanj pomemben moški na svetu, je še vedno pomembnejši od ženske. Takšen je patriarhalen svet, v njem je ženska vedno manj pomembna od moškega.

Objektifikacija in seksualizacija ženskega telesa sta pogosta simptoma patriarhata, ženske postanejo zaželene le kot statusni simboli in seksualni objekti, ki so tu, da zadovoljijo moškega. To pa vodi v obsesijo z lepoto, ki jo doživljajo ženske, ta se lahko vidi še danes v tabuizaciji dlak na ženskem telesu in strahu pred staranjem. Kot piše Susan Sontag: »Večina moških doživlja staranje z obžalovanjem, zaskrbljenostjo. Toda večina žensk to doživlja še bolj boleče: s sramom.

Staranje je usoda moškega, nekaj, kar se mora zgoditi, ker je človek. Za žensko pa staranje ni le njena usoda. Ker je ta bolj ozko opredeljen tip človeka, ženska, je to tudi njena ranljivost.« (Sontag 2023, 18.) Mi, ki živimo v 21. stoletju, gledamo na preteklost, kjer so bile ženske neenakopravne in podrejene moškemu, kot na nekaj davnega, čeprav so sledovi še vedno prisotni in zelo vidni v družbi, v kateri danes živimo. Da bi lahko današnjo družbo izboljšali, se moramo zavedati, koliko stvari je še vedno povezanih z našo ne tako oddaljeno preteklostjo.

Tukaj se mi zdi pomembno, da poudarim, da je de Beauvoir pisala to delo, preden smo ugotovili, da patriarhat ne obstaja večno, temveč se je začel okoli časa Egipta in v času raznih evropskih vojaških kultur, to pomeni, da nekatere njene teze ne držijo popolnoma, saj so bile prazgodovinske kulture večinoma egalitarne in so celo častile ženske. Ženske torej niso od vedno podrejene moškemu.

Sodobne perspektive in izzivi

Čeprav je enakost, ki se kaže v našem svetu, včasih zavajajoča, se moramo zavedati, da imajo ženske v sodobnosti še vedno veliko izzivov. Ženske v večini držav lahko volijo in delajo v kateri koli službi, vendar pa enakopravnost ni vse, za kar se bori feminizem in za kar se borimo ženske. Toliko dobrih sprememb se je zgodilo od časa, v katerem je bila napisana knjiga *Drugi spol* in ženske imajo zdaj res več pravic. Vendar pa nas še vedno dušijo nerealni lepotni standardi in drugi družbeni pritiski. Lahko rečemo, da lepotni standardi obstajajo že od nekdaj in da takšna pač je človeška družba, vendar pa so se veliko bolj razpasli od začetka uveljavitve družbenih medijev in dostopnosti lepotnih operacij. To je problem, ki je v naši družbi vse bolj pogost, ta želja po popolnosti, ki jo vidimo na ekranu, težko se je zavedati, koliko dela gre v slike, ki jih vidimo na spletu.

Naš svet se spet nagiba k enakosti spolov, spet padamo v isto past, v katero so padle Ameriške gospodinje v petdesetih letih prejšnjega stoletja, na katere nas je opozorila

de Beauvoir. Želimo si enakost, zato enačimo, to nam v ne bo pomagalo do tega, kar si želimo, če si predstavljamo, da smo si vsi enaki, ne da bi prej razrešili probleme, ki jih naša družba ima, se bodo ti slej ali prej povezali skupaj v en velik problem in se razpočili. Nad ženskami se zgodi največ posilstev in največ umorov za domačimi zidovi, to ni naključje. Dokler se ne bomo vsi strinjali, da je ženska človeško bitje, ki ni biološko nagnjena k roza barvi, ta svet ne bo enak za vse.

Današnji čas postaja vedno bolj toleranten, glede stvari, povezanih s spolno identiteto, in seveda ima ženska v večini držav enako pravic kot moški. Vendar pa še nismo tako daleč, da bi lahko oznako za žensko kar pozabili, še vedno se moramo zavedati težav v družbi, da

se jih lahko lotimo popravljati. V medijih in v filmih se še vedno pojavljajo ženske, ki so videne kot najvišji standardi lepote, vendar je takšna lepota za navadno žensko nedosegljiva. Vendar se ti standardi pojavljajo tudi za moške, čeprav so manj rigorozni. Dan danes se morajo ženske spopadati z različnimi modernimi problemi, ki jih ženske v času de Beauvoir niso imele, vendar pa se počasi bližamo enakosti.

Vojna in zlo

Armand Žakelj Kladnik

Primer Eichmann in vprašanje banalnosti zla

Uvod

Tema banalnosti zla me je pritegnila zaradi zanimanja za obdobje, o katerem govori knjiga *Eichmann v Jeruzalemu*. Gre za obdobje najhitrejšega znanstvenega napredka in največjega uničenja. Najbolj impresiven del sojenja, ki je potekalo proti Eichmannu, je bil njegov zagovor, v katerem se je, tako kot mnogi množični morilci, poskušal oprati svoje krivde z zgolj nekaj preprostimi besedami: »Le sledil sem ukazom«. Eichmann, ki se je zagovarjal kot navaden birokrat, me je najbolj fasciniral, saj je vedno trdil, da »Moje srce je bilo lahko in igrivo pri delu, saj odločitve niso bile moje.«¹

Eichmannov zagovor me ni prepričal o njegovih nedolžnosti, saj ne verjamem, da bi oseba lahko storila tako grozovita dejanja in se sklicevala le na ukaze. Hannah Arendt je razmišljala drugače, saj je verjela, da je bil Eichmann nesposoben samostojnega mišljenja in je le upošteval ukaze.

Njeno razmišljanje sem interpretiral v tezi, da bi vsak normalen človek v istih okoliščinah postal Eichmann. Na to tezo se bom osredotočil v tem prispevku. Seveda, to ni edino pomembno vprašanje. Sledita tudi vprašanji o krivdi in o zavedanju lastnih dejanj. Mišljenje Hannah Arendt, da je bil Eichmann le oseba, nesposobna razmišljati, zavračam. Eichmann je bil v srcu nacist, ki se je skrival za podobo birokrata zaradi možnosti milejše kazni. Spominja me na zločinca Valentina Čorića, ki je bil podobno kot Eichmann pripeljan na sodišče in obsojen.

---

¹ Rosenthal (2011).

Sojenje Eichmannu

Hannah Arendt je bila na sojenju prisotna kot novinarka časopisa *New Yorker*. V svojih člankih je želela potrditi ugotovitve iz svoje knjige *Izvori totalitarizma* in v živo videti osebo, ki je povzročila tako trpljenje sočloveku. Njo in mnoge druge je presenetil Eichmannov običajni videz in nekarizmatična osebnost. Kot je omenjala sama, ni bil videti kot pošast, primerna svojim zločinom, ampak le kot naključna oseba, potegnjena iz ulice.² Poleg njegove navadnosti so jo osupnili tudi njegovi odgovori, saj se je vedno zagovarjal, da ni bil kriv v pomenu obtožnice.³ Med sojenjem in po njem je postala avtorica teorije o novi obliki zla, znane pod imenom banalnost zla.

Adolf Eichmann je bil rojen leta 1906 v Solingenu v Nemčiji. Kot mladenič se je z družino preselil v Linz v Avstrijo. Bil je reven študent in ne preveč delaven, kar se kaže v njegovih mnogih neuspešnih poskusih dokončanja mature. Njegova kariera se je začela že pred vzponom Hitlerja v Nemčiji, saj se je v SS včlanil že leta 1932 na pobudo Ernesta Kaltenbrunnerja. Njegova lastna kariera je morala počakati še šest let, do anšlusa, ko je bil poslan na Dunaj za »odrešitev« avstrijskega judovskega problema. Problem je rešil z izjemno učinkovitostjo, saj je Avstrijo v pol leta »očistil« okoli 111 000 Judov. Naslednje leto, 1939, je bil poslan v češko-moravski protektorat, kjer je enostavno ponovil svojo dunajsko uspešnico. Prvi zabeleženi poskus masivne deportacije Judov je bil izveden malo po začetku druge svetovne vojne, ko je bilo deportiranih okoli 3500 ljudi. Po ustanovitvi RSHA je Eichmann postal direktor njenega pododdelka IV D 4, leta 1941 pa direktor IV B 4, kjer je bil zadolžen za judovske afere. Sledila je uspešna kariera deportiranja ljudi v koncentracijska taborišča. Bil je tako instrumentalen v procesu deportacij,

---

² Arendt (2007), 15.

³ Prav tam, 33.

da je bil leta 1942 zadolžen za pripravo wannseejske konference, na kateri je bila glavna tema pogovorov »končna rešitev«. Njegov največji dosežek se je zgodil aprila 1944, ko mu je uspelo Madžarsko »očistiti« kar 440 000 Judov v dveh mesecih. Po vojni mu je s pomočjo cerkve uspelo pobegniti v Argentino, kjer je v prostosti užival skoraj 16 let, do prihoda izraelske tajne službe, ki ga je uspešno zajela in pripeljala na sojenje.⁴ Sojenje se je začelo 11. 4. 1961 in trajalo osem mesecev, do 11. 12. 1961. Končna sodba – smrtna kazen – je bila izrečena 15. 12. 1961. 1. 6. 1962 je bil obešen, truplo kremirano in ostanki raztreseni po morju zunaj izraelskih teritorialnih voda.⁵

Banalno zlo proti tradicionalnemu zlu

Običajna predstava zla pri ljudeh je zelo preprosta, poenostavljeno je razumljeno kot dejanje, ki za seboj prinaša negativne posledice. Dober primer te oblike zla je bil predstavljen v knjigi *Zločin in kazen* avtorja Fjodorja Dostojevskega. Glavni junak te knjige, Raskolnikov, je ubil Aljono Ivanovno, staro oderuhinjo. Njegovo dejanje, umor, je povzročilo posledice zanj in za družbo okoli njega, torej je bilo zlo. Lastna dejanja je poskušal Raskolnikov upravičiti, toda zločin ga je pretresel do te mere, da se ga je ob Sonjini pomoči odločil priznati in zato je zanj plačal kazen s preživljanjem zaporne kazni v Sibiriji. Za ta zločin se je kesal, spominjal se ga je, obžaloval ga je.

Eichmann je bil odgovoren za veliko večji zločin, v smrt je poslal okoli 1,5 milijona ljudi. Lastnih dejanj se je zavedal,⁶ toda zanj je bil zločin tako nepomemben, da je določene točke pozabil omenjati pred sodiščem.⁷ Po opravljenem zločinu ni čutil obžalovanja, bil je del normale. Eichmann se je tako skliceval na normalnost tega zločina in njegovo kolektivnost, omenjal je, da ni imel nobene moči nad njegovo izvršitvijo. Bil je le navaden birokrat.

⁴ United States Holocaust Memorial Museum (2021).

⁵ Prav tam.

⁶ Arendt (2007), 111.

⁷ Prav tam, 101.

V primerjavi s tradicionalnim zlom je banalno zlo veliko obsežnejše, saj je vanj vključen kolektiv. Namesto enega človeka je skupina ljudi, od katerih vsak meni, da dela za dobro lastne države, in tako so storjena dejanja dobra. To je banalnost zla: nezmožnost mišljenja, normalizacija grozot do tega nivoja, da postanejo del vsakdana in da se kolektiv lažje spominja drugih nepomembnosti, kot je recimo kegljanje. To naredi banalno zlo strašljivo, saj postane nekaj normalnega. Človek izključi svojo lastno identiteto iz zla, postane le del nečesa večjega, nekega gibanja, ki mu slepo verjame do in si zatiska oči pred realnostjo.

Na čelu tega zla sedi Eichmann, oseba, ki je slepo verjela v nacistični režim in se kljub zavedanju posledic vanj vdala. Toda tukaj je treba postaviti vprašanje, ali je Eichmann le sledil nacistični ideologiji ali jo je osebno tudi podpiral. Bi lahko navadna oseba postala Eichmann?

Eichmann in oportunizem

Hannah Arendt zagovarja, da se Eichmannovo željo po napredovanju v nacistični stranki najlažje razume skozi njegovo otroško obdobje v Avstriji. Bil je najstarejši otrok v družini, starši so od njega veliko pričakovali, toda njihovo pričakovanje je bilo neuslišano, saj ni nikoli maturiral. Imel je niz nelagodnih služb, ki se je končal z najdbo službe v avstrijski naftni družbi Vacuum.⁸ Službo je dobil zaradi nepotizma, saj mu jo je priskrbel gospod Weiss, ki se je v družino priženil. Eichmann je bil tako ambiciozen mladenič brez lastnih uspehov, a je iskal lastno pozicijo v svetu. Na pobudo Ernesta Kaltenbrunnerja se je leta 1932 pridružil SS-u⁹ kot odgovor na iskanje lastne identitete. V SS-u je bil znan kot specialist za Jude, saj je zavestno spremljal judovske časopise in se celo naučil hebrejščine. Prav tako se je videl kot idealista, toda treba je omeniti, da je idealizem imel pri njem samem drugačen pomen. Zanj je

⁸ Prav tam, 43.

⁹ Prav tam, 47.

pomenilo biti idealist biti pripravljen umreti za lastno idejo. Njegova ideja je bila priskrbeti Judom »trda tla pod nogami«. To je želel opraviti z deportacijo Judov na Madagaskar (nikoli ni bila uresničena) ali z ustanovitvijo nove judovske republike na poljskih tleh. Njegova pripravljenost pri uresničitvi lastnega idealizma se je začela leta 1938 z anšlusom in izgonom 110 000 Judov iz Avstrije. Leta 1938 je na Dunaju vzpostavil center za deportacijo Judov in ta center nadgradil do nivoja, da so ga najlažje opisali kot tovarno. Arendt je menila, da se da njegova dejanja najlažje videti skozi oči birokrata, ki želi čim hitreje napredovati v partiji. Na mizo je dobil ukaz, ki je zahteval določene rezultate, in tem rezultatom je sam najbolj ustregel. V partiji je imel frustracije glede svoje »nepomembnosti«, želel si je časti. Tako ukaza ni le izpolnil, ampak ga je presegel in celo sam ustvaril načrt, ki je bil tako uspešen, da ga je enostavno ponovil v češko-moravskem protektoratu z istim uspehom. Vse življenje je le sledil ukazom brez razmišljanja, v njih je videl le pot do uspeha. Njegovo vnetost bi se dalo v očeh Arendt primerjati z uslužbencem v tovarni, čigar naloga je narediti čistko najmanj produktivnih delavcev. Kot birokrat se je znašel v situaciji, kjer možnosti za neuspeh ni bilo. V primeru neuspeha bi sam propadel in se vrnil v nepomembnost ali bi bil izgnan iz SS-a, iz edine organizacije, ki mu je dala voljo živeti. Brez vedenja o lastnih dejanjih je tako nadaljeval svojo službo in jo optimiziral, kakor je vedel in znal. Prav tako je še vedno verjel, da deportiranim Judom daje le trdna tla pod nogami, zanj so bila dejanja dobra in vredna promocije. S posledicami lastnih dejanj je bil soočen že ob wannseejski konferenci leta 1942, toda nikoli v živo. Teh dejanj se je prvič v živo zavedel leta 1941, ko je obiskal taborišča na zahodu.¹⁰

S predstavitvijo lastnih dejanj je zapadel v krizo, ki je trajala dva tedna, zgodil se je edini primer njegovega delovanja na lastno pest. Vlake z Judi, ki so bili usmerjeni v Minsk ali Rigo, je preusmeril v Lodž.¹¹ Njegov upor se je končal s še hujšimi posledicami, saj je bil geto v Lodžu prenatrpan in zato so se razmere drastično poslabšale za vse prebivalce. Dejanje

se mu je tako maščevalo, rešil ga je le Himmler, ki je v njem videl uporabnega moža. Poskus delovanja ga je demoraliziral in se je vrnil na stara pota.

Njegov največji dosežek se je zgodil na Madžarskem, ko mu je v dveh mesecih uspelo deportirati 440 000 Judov v Nemčijo.¹² Toda dogodek se je preprosto zgodil prepozno za njegovo karierno napredovanje, na sojenju je omenjal lastno razočaranost glede počasnega napredovanja v partiji. Do konca življenja ga je lovila njegova karierna neuspešnost, a ne zločini, ki jih je povzročil. Verjel je ljudem v partiji in jih videl kot ljudi, vredne sledenja. O Hitlerju je menil, da kot oseba, ki je napredovala od čina desetnika do vodje države, mora vedeti to, kar je za državo dobro. Njegova beseda je bila zakon in zakonu se nihče ni upiral, še posebej ne birokrat, ki je želel le napredovati. Po mnenju Hannah Arendt je Hitler ustvaril Eichmannu novo normalnost, ki je bila ločena od resničnosti. Judov ni ubijal nemoralno, ampak medicinsko. Verjel je v ustvarjanje boljše države, ki jo je moral uresničiti in da je nanj padla težka naloga medicinskega uboja, ki bo pomagala naslednjim generacijam. Ni delal zase, ampak za državo, za skupnost. To je bilo najstrašljivejše. Hitler je celotni Nemčiji predstavil dimno sliko, za katero je boj proti Judom prikazal le kot nekaj pomembnega, nekaj, za kar se je vredno boriti in umreti. Narodu je vzel mišljenje, saj to ni bilo potrebno. Partija ni potrebovala mislecev, potrebovala je ljudi, ki bodo sprejeli ukaz brez mišljenja o njegovih posledicah. To je bistvo avtoričine interpretacije Eichmanna kot nekarizmatičnega birokrata, ki le sledi množici, pozablja na lastna dejanja ali se jih v celoti niti ne zaveda.

Tak je bil po mnenju Hannah Arendt navadni človek državnega propagandnega stroja: oseba, ki vidi svojo realnost brez oziranja na dejansko stanje. Spominja me na igro *We Happy Few*, kjer družba jemlje drogo za prikazovanje boljšega alternativnega sveta. Tako je bil Eichmann le ambiciozen birokrat, ki mu ni bilo treba misliti in je ukaze sprejemal le zaradi lastnih vidikov, ki mu jih je vsilila

¹⁰ Prav tam, 115.

¹¹ Prav tam, 116.

¹² United States Holocaust Memorial Museum (2018).

propaganda. Za dejanji ni bilo mišljenja, delal je le, kar je imel za potrebno, in dejanja izboljševal. To ga naredi tragičnega, oseba, ki ve, da dela tragedijo, toda se zaradi normalizacije le-tega ne upira in se prepusti toku. Toda je bil Eichmann res tako nedolžen, kot se je poskušal prikazati?

Eichmann in SS

Tako je Eichmann padel pod Hitlerjevo dimno zaveso o pomembnosti glede dokončanju »končnega problema«. Toda ta stavek ni resničen. Res je, da je bil antisemitizem v Nemčiji pod Hitlerjem zelo razširjen, toda nekemu govoriti o tem, kako se mora iztrebiti vse Jude, in nekemu naročiti, naj iz vasi privleče Juda, ga ubije in pokoplje v gozdu, je malo drugače. Nove normalnosti tretjega rajha ni priznalo tako veliko normalnih ljudi. Za grozote so vedeli, toda nekaj je o nečem poslušati v učilnici, nekaj videti. Wehrmacht, Hitlerjeva vojska, je bila najpogostejša končna točka normalnih ljudi, ki so želeli služiti državi. Ukaz za uresničitev končne rešitve od vojske je bil dan večkrat, a je v vojski prišlo do pogromov. Johannes Blaskowitz je v omenil, da so ti zločini »širili množične izrinjenosti med Nemci«, » da bo vojaška oblast odgovarjala za povzročitelje zločinov« in da »zmanjšujejo spoštovanje Wehrmachta«¹³. Navadna oseba je bila zgrožena nad zločini, ukazom se je uprla. V odgovor so namesto njih poslali Einsatzgruppen, ki so bili del SS, del iste organizacije kot Eichmann.

SS je bila organizacija, za vstop vanjo je oseba potrebovala le dve lastnosti, dovolj čisto kri in slepo vero v Hitlerja. Geslo organizacije »Moja čast je zvestoba« je posebej poudarjalo njeno vlogo v državi. Kot elitna organizacija je bila deležna veliko čistk, saj so morali biti njeni člani najbolj zveste in najbolj krvno čiste osebe. Eichmann se je tej organizaciji pridružil leta 1932 in v njej ostal do leta 1945, do razpada Nemčije. V organizaciji, namenjeni najbolj gorečim Hitlerjevim privrženecem, je skorajda brez incidenta ostal 13 let. Navadna oseba bi bila že dolgo časa nazaj odstavljena v

eni izmed čistk, ne glede na njeno učinkovitost. Eichmann je bil, preprosto, goreči nacist, ki je deloval v skladu z lastnim pogledom na svet. Bil je del samega vrha, odgovoren za vse deportacije. Eichmann ni bil neki navadnež, tako se je le predstavljal. Poleg svojega mesta je bil tudi zadolžen za koncentracijsko taborišče Terezín, ki je imel le eno samo vlogo: preslepiti javnost o realnih razmerah v taboriščih. Bilo je predstavljeno kot taborišče za starajoče se nemške Jude, v resnici pa del deportacij.¹⁴

Sklep

Nemška javnost je tako vedela za dogodke, določeni del jih je podpiral, manjši del se je poskušal upirati, toda velika večina je bila pasivna. Velik del te pasivnosti bi se dalo pripisati učinkovitemu in uspešnemu Goebbelsovemu propagandnemu stroju, ki je ljudstvu dal novo normalnost; toda zakaj je bila ta nova normalnost tako hitro sprejeta?

Stara normalnost je za Nemce propadla leta 1918 s propadom nemškega imperija in podpisom versajske pogodbe. Narod je bil nad porazom ogorčen, ni mogel verjeti, da je mogočna nemška vojska izgubila, hitro se je začel širiti mit o »zabodu v hrbet«. Poleg namišljenega mita je javnost imela veliko večji resnični problem s propadajočim gospodarstvom in nestabilno politiko, ljudje so iskali novo normalnost. Hitler je narodu dal novo normalno. Ljudstvu je prinesel politično in gospodarsko stabilnost, po njihovem mnenju naj bi brezposelnost čisto odpravil. Prav tako je imel preprost odgovor za vse prejšnje nemške neuspehe: Jude. Judje so bili označeni kot največji državni sovražnik, kot osebe, ki so zarile nož v hrbet pogumnemu nemškemu vojaku, kot osebe, ki so povzročile degradacijo weimarske države, kot osebe, ki so imele na svetu le eno nalogo: uničiti pogumni nemški narod. Javnost je to novo normalnost sprejela z odprtimi rokami, končno so imeli sovražnika, ki je povzročil njihove največje poraze in spremenil njihovo življenje v bedo. Hitlerju so slepo verjeli, zanje je bil človek, ki mu je uspelo pobegniti iz trdne judovske pesti.

¹³ United States Holocaust Memorial Museum (b. d. a.).

¹⁴ Prav tam.

Ljudem ni bilo treba misliti, Hitler je mislil zanje, oni so bili le njegove roke za uresničitev idealov. To je tragedija, ki jo omenja Hannah Arendt. Narod je iz bede videl le eno rešitev in svojo človeškost zamenjal za neki namišljeni ideal, za neko novo normalo. Ljudje so vedeli, kaj se dogaja, bilo jim je enostavno vseeno, Jude so videli kot narod, ki jim je povzročil trpljenje, zdaj morajo le poplačati dolgove s fizičnim delom in eksterminacijo.

Banalnost zla me hkrati izjemno fascinira in straši zaradi enega samega razloga: njene izjemne hitrosti sprejemanja. Hitlerju je vzelo okoli devet let, da je narod pripeljal do točke, kjer je bila nova normala načrtna eksterminacija celotnega naroda. Bi bilo kaj takega res mogoče replicirati tudi v današnjem svetu? Veliko ljudi bi odgovorilo, da ne, saj znake nacionalnega sovraštva in vzpona nacionalizma hitro prepoznamo in proti njim ukrepamo, rekli bi, da v Nemčiji protestirajo proti vzponu AfD¹⁵, Italijani pa ukrepajo pri vladnih poskusih zbujanju duha fašizma¹⁶. Toda zdi se mi, da ljudje pozabljajo, kako krhka je demokracija in kako hitro se stvari zasučejo, kadar je prazen trebuh. Kljub protestom je AfD ena izmed največjih strank v Nemčiji in italijanska vlada je naslednica Musollinijeve. Dandanes je le tarča drugačna, danes so to migranti.

Velikokrat sem bral članke, kjer so migranti opisani kot največje zlo na svetu, kot živali, kot osebe, ki bi jih morali deportirati nazaj v njihove domovine, na kratko so kot barbari. Moramo se vprašati, ali je njihov prikaz res tako različen od prikaza Judov v Nemčiji leta 1933. Prikaz, da so migranti kot barbari, dobiva še posebej v Evropi veliko podpore. Smo res kot družba tako napredovali od časov nacističnega režima in tedanje nove realnosti?

Banalnost zla je tako strašljiva zaradi svoje preprostosti. Ljudem je treba le pokazati rešitev iz njihovega obupa, jim dati novo normalo, dati upanje. Vsi bi zagrabili za rešilno bilko ne glede na posledice, le da bi nekateri, kakršen je bil Eichmann, šli malo dlje kot ostali.

---

¹⁵ The Guardian (2024).

¹⁶ Kaval (2024).

Literatura

Arendt, H. (2007). *Eichmann v Jeruzalemu*, Ljubljana : Študentska založba.

Glazer, J. (Direktor) (20. 2. 2024a). *The Zone of Interest* [Film]. <https://flixfhq.to/watch-movie/watch-the-zone-of-interest-106366.10312201> 19:18.

Glazer, J. (Direktor) (20. 2. 2024b). *The Zone of Interest* [Film]. <https://flixfhq.to/watch-movie/watch-the-zone-of-interest-106366.10312201> 1:31:35.

Glazer, J. (Direktor) (20. 2. 2024c). *The Zone of Interest* [Film]. <https://flixfhq.to/watch-movie/watch-the-zone-of-interest-106366.10312201> 57:62.

International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. (29. 5. 2013). *Judgement Summary for Jadranko Prelić and others*. file:///D:/Sheltered/Documents/130529_summary_en_2.pdf.

Jewish Virtual Library. (b. d.). *The Eichmann tapes*. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-eichmann-tapes>.

Kaval, A. (10. 1. 2024). *Italy's government under fire from opposition after fascist rally in Rome*. https://www.lemonde.fr/en/international/article/2024/01/10/italy-s-government-under-fire-from-opposition-after-fascist-rally-in-rome_6420540_4.html.

Kramer S. (Direktor) (19. 12. 1961). *Judgement at Nuremberg* [Film]. <https://flixfhq.to/watch-movie/watch-judgment-at-nuremberg-13553.5304433> 2:23:12.

McKernan, B. (3. 11. 2023). *Israel departs thousands of stranded Palestinian workers back to Gaza*. <https://www.theguardian.com/world/2023/nov/03/israel-departs-thousands-of-stranded-palestinian-workers-back-to-gaza>.

Norwegian Refugee Council. (26. 12. 2023). *Gaza: Forced and protracted displacement of Palestinians would constitute a serious breach of international law and an atrocity crime*. <https://www.nrc.no/news/2023/december/gaza-displacement/>.

Radiosarajevo. (16. 2. 2024). *Zločinac Valentin Čorić predstavio knjigu u Mostaru: U publici aplaudirao i oduševljeni Dragan Čović*. <https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/zlocinac-valentin-coric-predstavio-knjigu-u-mostaru-u-publici-aplaudirao-i-odusevljeni-dragan-covic/533369>.

Rosenthal, A. (20. 4. 2011). *Eichmann, Revisited*. <https://www.jpost.com/Jerusalem-Report/Jewish-World/Eichmann-Revisited>.

The Guardian. (3. 2. 2024). *About 200,000 people protest across Germany against far-right AfD party*. <https://www.theguardian.com/world/2024/feb/03/germany-berlin-latest-rally-protests-against-far-right-afd-party>.

United States Holocaust Memorial Museum. (16. 7. 2021). *Eichmann Trial*. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/eichmann-trial>.

United States Holocaust Memorial Museum. (30. 8. 2018). *Adolf Eichmann*. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/adolf-eichmann>.

United States Holocaust Memorial Museum. (b. d. a.). *The German military and the Holocaust*. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-german-military-and-the-holocaust>.

United States Holocaust Memorial Museum. (b. d. b.). *Theresienstadt*. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/theresienstadt>.

Izrael in Gaza

Vojna

Če se je druga faza vojne v Ukrajini začela februarja 2022, se je prva začela aprila 2014. Če začetek vojne postavimo v april 2014, ko so ukrajinske oblasti razglasile široko »protiteroristično operacijo«, se izteka prvo desetletje spopadov.

Balazs Šarvari

Vojna in mir: ali so vojne lahko pravične?

Vojne so stvar človeške zgodovine, odkar jo beležimo, in najverjetneje so bile prisotne tudi že prej. V tem eseju bom opisoval značilnosti konfliktov in odziv družbe na le te. Glavno vprašanje tega eseja pa je, ali se da v vojni spraševati o pravičnosti? Sam menim, da je to brezpredmetno vprašanje za tak konflikt.

Najprej moramo definirati, kaj je vojna. Je konflikt med množicama ljudi, ki so pripadniki nekih idealov, ali pa so konflikt med množicama, ki se toliko razlikujeta, da se zaradi poudarjanja medsebojnih razlik pahmeta v spor. Dodati moramo tudi, da vojna ni enostaven konflikt. V navadnem sporu je po zakonih prepovedano poškodovati sočloveka, medtem ko je v vojni iz interesa sprejemljivo tudi ubiti sočloveka. Razumeti moramo tudi, da do vojne pride le, če imata obe množici ljudi interes zanjo. Predpostavljam seveda, da tudi odpor napadene skupine velja za interes. V času, ko pišem ta esej, poteka več vojn, če izpostavim dve, to sta v vojna v Ukrajini in vojna v Gazi, bi se vživel v predstavnike obeh strani konflikta. Recimo, da sem Ukrajinec nekaj časa pred vojno. Ekonomska situacija v državi ni na najvišjem nivoju, čeprav bi jo politiki z dobrim vodenjem lahko izboljšali. Država dobiva finančno pomoč ZDA, čeprav so te na drugem koncu zemlje, torej sem do neke mere naklonjen tej zahodni državi. Kot Ukrajinec imam tudi interes, da se država vključi v EU, saj bi to potencialno lahko prineslo več finančne pomoči za infrastrukturo ter nov trg za potencialno lažje trgovanje, kar kaže na doprinos lokalni ekonomiji. Iz zgodovinskih razlogov lahko tudi sklepamo, da nisem najbolj naklonjen Rusiji, saj je ukrajinska populacija zaradi Sovjetske zveze in komunizma veliko trpela. Sedaj se pa postavimo na drugo stran in recimo, da sem Rus. Poznam zgodovino in se zavedam, da je v preteklosti Rusija kot Sovjetska zveza imela večje ozemlje. Vem tudi, da so v nekaterih delih sosednjih držav ruske manjšine in morda mislim, da povojna razdelitev ozemlja ni bila popolnoma pravična. Vem tudi, da Rusija izgublja vpliv na sosednje države na zahodu, saj se govori o priključitvi določenih držav k EU in NATU, kar prinaša zahodnjaško politiko, ki ni

v skladu z mojimi ideali, s katerimi sem odraščal. Hkrati pa bi z vojaškega vidika lahko ogrozila mojo državo in moj dom. Torej zdaj z obeh strani vidimo, da pride do neskladja med interesi. Če vsak sili svojo ideologijo, bo prišlo do spora, in če ta spor ni rešljiv diplomatsko, bo prišlo do agresije, "Če ne gre zlepa, bo pa šlo zgrda." Torej, obe državi imata razloge za vojno, ampak ali jima to daje pravico do uničevanja življenj? Kdo ima prav? Kako bo ta vojna vplivala na posameznika in kako na družbo? Ali je interes družbe pomembnejši kot življenje nekaterih? Glede na to, da imamo v vojni tudi zakone, ali je sploh možen pravičen umor? Kakšna je razlika med tistim, ki je fizično v vojni, in tistim, ki je v vojni le iz daljave?

Definirajmo pravico in pravičnost. Pravica je to, kar je v skladu s človekovimi, družbenimi predstavami, pravili o (moralnih) vrednotah; načela, predpisi, ki to določajo. Pravičnost je lastnost človeka, ki pri presojanju, vrednotenju upošteva resnico, dejstva. V noveli *Prosti pad*, ki jo je napisal Nicolai Lilin in temelji na resničnih dogodkih, spremljamo 18-letnega vojaka v sovjetski vojski. Ta je moral služiti v vojski, saj je bilo to obvezno. Sam ni hotel v vojsko, ni ga zanimalo orožje niti nasilje in vojaški način življenja. Zaradi vojaške dolžnosti je bil prisiljen, da vstopi in zaradi poskusa pobega iz vojske je bil kaznovan in poslan v specialno enoto saboterjev, da bi tam odslužil svoj rok. Z vidika pravičnosti je bil mladenič dolžan iti v vojsko, čeprav ni hotel. Vemo, da družba enostavno tako deluje, če živimo v njej, se moramo ravnati po njenih pravilih. Kot pripadnik saboterjev je mladenič hitro videl in sodeloval v drugi čečenski vojni. Ena njegovih prvih nalog je bila prevažanje trupel, da se navadi na mrtve ljudi, ki jih bo še videl. Kasneje pa je sodeloval tudi v vojaških operacijah. Ubil je ljudi, ki bi ga sicer sami hoteli ubiti, če bi imeli priložnost. Tukaj pridemo do točke, ko se vprašamo, kaj je sploh njegova dolžnost do družbe. Vojaku ne gre več za služenje vojaškega roka, ampak za golo preživetje. Postavimo se v njegovo kožo. Nimamo želje po nasilju, ne želimo si orožja, nočemo zabadati, rezati in streljati ljudi. Hkrati

pa je naše življenje ogroženo. Torej, ker hočem sodelovati v družbi, moram biti pripravljen zanjo tudi umreti in škodovati drugim, če je le treba. S tega vidika se zdi vse pravično, ampak ali je posameznik sam odgovoren, da se je rodil v družbo, v kateri je, in če ni imel ali nima možnosti, da izstopi iz nje, zakaj mora še vedno izpolnjevati dolžnosti, ki jih določa ta družba? Do posameznika to življenje ni pravično, saj je lahko v nasprotju z njegovimi predstavami in moralnimi vrednotami. Z družbenega vidika je posameznik prav tak kot vsak in med posamezniki ni razlike ter kljub različnim okoliščinam vsakega posameznika mora vsak opravljati svoje dolžnosti do družbe. Tako je z vidika družbe njegovo življenje popolnoma pravično, medtem ko z njegovega ni. Mlad vojak je na eni od misij prisoten ob izmaličenju enega od sovražnikov. Vidi, kako nadrejeni razpara telo in ga postavi za opozorilo sovražnikom, ki kaže posledice boja s saboterji. Očiten namen tega je ustrahovanje sovražnika, a hkrati je njegov namen olajšati vest vsem vojakom, ki dnevno počnejo grozodejstva. Do tedaj je bilo grozodejstvo nekoga ubiti, kar naenkrat pa postane grozodejstvo izmaličevanje trupla, kar postavi umor kot milost do sovražnika. Tako navadne vojake manj peče vest zaradi tega, kar počnejo. Seveda pa obstaja mednarodno vojno pravo, ki narekuje, kaj je v vojni dovoljeno in kaj ne. Tukaj pride do konflikta. Če je v navadni družbi umor prepovedan, kaj naredi vojno tako, da upraviči umor? To naj bi bil konflikt interesa med dvema skupinama, ampak v tem primeru je interes družbe v vojni, da vojaki ne zblaznijo in dalje učinkovito opravljajo svoje naloge. Torej, interes vse družbe naj bi bil, da se ne delajo vojni zločini, kot je naveden v tem primeru. Interes skupine saboterjev pa je, da vojaki ne zblaznijo. Mednarodno pravo bi moralo presegati interes saboterjev, vendar se je družba saboterjev odločila, da za svoj interes prekrši ta zakon. Torej je bilo to pravo le utvara. To dejanje je bilo v tem primeru pravično za saboterje, ki so delovali po svojih vojnih moralnih vrednotah, in nepravilno do družbe, katere vrednote so kršili. V primeru konflikta zdaj vidimo, da bo do ene strani vedno nepravilno dejanje, ko bo do druge pravično. Tako lahko sklepamo, da so zakoni, čeprav jih sprejemajo in uveljavljajo države,

bolj smernice kot absolut za posameznika ali skupine ljudi, ki se usmerjajo po svojih interesih. Tukaj vidimo, da upravičenost interesov različno doživljamo. Vojaki, ki nočejo čutiti prekomerne krivde za svoja dejanja, podpirajo grozodejstva, medtem ko se civilistom, ki ne vidijo in nimajo izkustva vojne, zdijo taka dejanja popolnoma absurdna, nepotrebna in v nasprotju s kakršnimi koli zdravimi ideali. Tako skoraj nič ne more biti pravično za vsakogar. Zaradi demokracije pa bi vedno morali ustrezati širši družbi. Taka naravnost s širšega vidika pa prepreči avtonomnost družbe.

Tretja definicija, ki bi jo omenil, je pomen besede etika. Etika je filozofska disciplina, ki obravnava merila človeškega hotenja in ravnanja glede na dobro in zlo. Eno predlaganih tematskih vprašanj za ta esej je bilo, ali je vojna lahko etično utemeljena. Dober primer, ko je vojna lahko etično utemeljena, bi rekel, da je, ko je neka skupina ljudi izkoriščana in ne more izstopiti iz tega izkoriščevalskega sistema. Recimo, da je neka skupina ljudi izkoriščana samo zato, ker so iz te družbe. Torej je v interesu večine ljudi iz te družbe, da začne vojno, čeprav je to zlo. Če je cilj, da se osvobodijo in vzpostavijo mir med družbami, je etično utemeljeno, da izberejo manjše zlo, ki bo v korist širši družbi tudi v prihodnosti. Sicer pa je tukaj problem razlage, kaj je v korist širši družbi. Interes večine je lahko tudi napačen. Nacizem v Nemčiji je pokazal, kako je lahko družba večinsko napačno naravnana glede idealov. Etična vprašanja se pojavijo, ko pride do vprašanja morale osebe. Ali ta oceni, da je neko dejanje moralno ali nemoralno. Morala pa se pojavi pri človeku kot višje razvitem bitju, ki ne samo občuti čustva, ampak jih zna tudi izražati, in razume, da imajo dejanja posledice tako zanj kot za ostale. O morali pri živalih je težko govoriti, ker kot prvo ne vemo ali se zavedajo posledic v prihodnosti in kot drugo kako lahko sploh vemo, ali je žival lahko moralna. Vzemimo za primer volka. Volk lovi živali, le ko je potreba za to. Torej ko je lačen, nagonsko deluje tako, da ubije drugo žival. Ta uboj je moralno sprejemljiv. Nemoralno bi bilo, če bi ta isti volk iz dolgočasje pobil večje število živali, s katerimi ne bi znal nič narediti, torej bi bila njihova smrt kvečjemu za njegovo zabavo, a hkrati bi se zavedal kaj to naredi za

populacijo ubitih živali. Predpostavimo, da enako velja pri človeku, torej človek je primoran, da se brani in ohrani svoje vrednote, ker ga drugi ogroža. S tem razmišljanjem lahko moralno upravičimo njegovo dejanje. Če pa se ta isti človek odloči, da ne bo ubil le enega človeka, ampak bo zakrivil masaker ali celo genocid, ki je prekomeren za dosego njegovega cilja, je to dejanje popolnoma nemoralno in neetično. Torej naslednje vprašanje, ki pa dvomi v integriteto etičnega dejanja, je, ali je življenje nekoga manj vredno kot ideal drugega. Vrednost življenja je težko določiti. Z ekonomskega vidika naj bi eno življenje bilo vredno od okoli milijona do deset milijonov ameriških dolarjev. Tak je približek vrednosti ekonomskega doprinosa ene osebe. Toda če ne gledamo z ekonomskega vidika, temveč z vidika posameznika, se lahko vprašamo: Kakšno vrednost pripisujem samemu sebi? Kaj je moj smisel? Ti vprašani si je marsikdo že velikokrat zastavil. Velikokrat je odgovor na to sreča, vsak išče srečo in tako smo zadovoljni sami s sabo ob iskanju svoje sreče. Sam bi rekel, da je odgovor malo globlji. V knjigi *Sapiens: Kratka zgodovina človeštva* je pisatelj Yuval Noah Harari povzel svoj pogled na to, kako se je človeštvo razvilo in je človek postal dominantna vrsta na planetu. Sam je omenil, da človek kot sam nima pomena. Njegovo življenje nima smisla in ni nič vredno z znanstvenega vidika. Skozi zgodovino delujemo kot neki algoritem. Tako kot drugim vrstam je naš smisel obstoj in širjenje vrste ter genskega sklada. Z razvojem možganov pa se

je naše vedenje spremenilo iz čisto nagonskega do razumnega. Trdi, da je edini smisel, ki ga človek išče, zgodba. Zgodba o samem sebi, tako je v svoji zgodbi on sam protagonist. Njegov smisel je, da to zgodbo dopolni in oblikuje. Po njegovem si ves svet predstavljamo kot neki film in vsak od nas igra vlogo v njem. Tako smo ob smrti lahko zadovoljni sami s sabo, da smo v tem filmu imeli vlogo, ki smo jo dopolnili in je naše življenje imelo smisel. Z njegovim razmišljanjem se strinjam ter menim, da vsak vidi sebe kot del celote. Smo del algoritma, ki ga omenja. Zdaj vemo, da je ideal posameznika sovpadanje z družbo in izpolnjevanje svoje vloge v družbi, zato je življenje drugega prav tako izpolnjevanje svoje zgodbe. Ob konfliktu tako tudi če nočeta umreti, imata smisel. Ta smisel je izpolnjevanje vloge v algoritmu družbe, če povzamemo po Yuvalu.

Menim, da v vojni ni možno govoriti o pravičnosti. Vedno bo nekdo oškodovan in vedno bo ostalo vprašanje, kaj so moralna in etična merila, ki nas usmerjajo. Teh pa ne moremo omejiti brez idealov posameznika, družbe in konteksta. Družba deluje nad interesom posameznika, pa čeprav nepravilno. Noben si ne izbere sam, v kakšno okolje se bo rodil in nima popolnega nadzora nad svojo prihodnostjo. Za sovpadanje z družbo pa je vsak primoran, da deluje v njej.

Okrevanje šele sredi leta 2024

Bombe padajo tudi po Rafi, kamor se je pred obstreljevanjem severne Gaze zateklo na tisoče Palestincev.

Nepripravljeno pripravljeni na največjo katastrofo

okoli 60.000 ljudi

Pakt o migracijah

Največji izziv

Supermoč

Žalovanje za žrtvami

Kotivša Bumik 1F

— Idealni
sogovornik —

Lejla
Naomi
Butala. t.F

Vprašanje svobode

Oskar Rotar

Svoboda in odgovornost

V vsakdanjem življenju se nihče od nas ne počuti čisto svobodno. To, da moramo hoditi v šolo, da moramo jesti, so stvari, ki so pač neizogibne, vsaj tako se nam zdi. Po drugi strani pa se nihče tudi ne počuti popolnoma nesvobodno. Tudi ko vstanem, se lahko odločim, da stopim na levo ali desno stran postelje. To, da je ta odločitev svobodna, mi tudi potrjuje izkustvo.

Preden nadaljujem, moram najprej obrazložiti, o čem govorim, ko govorim o svobodi. Svoboda je možnost odločitve. V nekem trenutku imam dve opciji, ki sta obe mogoči. Odločitev ni vnaprej determinirana. To je prava svoboda. V vsakdanjem življenju se nam zdi, da smo svobodni. Libertaristi trdijo, da model, ki ga ne podpira izkustvo, ni dober. Če grem na sprehod in se odločim na križišču zaviti levo ali desno, svobodo odločitve podpira moje izkustvo. Z vsem svojim obstojem resnično verjamem in čutim, da niso ne cilji ne pretekli dogodki povzročili te moje odločitve. Kakšen determinist bi seveda trdil: "Oh, ja, ampak to se ti samo zdi. Po kavzalnem modelu veselja je vrsta diskretnih posledic vodila do tvojega levega zavoja." Potem vas vprašam, kaj je vrednost takega modela? Takega, ki ga ne potrjuje izkustvo. Vi govorite o zakonih, ki vodijo veselje in determinirajo celoten potek sveta. Pokažite mi te zakone. Kako ste lahko prepričani o obstoju pravil, po katerih se vse ravna, če jih niti ne poznate niti ne morete napovedati njihovih posledic. Lahko pa tudi dokažemo, da v naravi ne obstaja popolna determiniranost. Drugače rečeno, v kvanti mehaniki pravila veselja vrnejo verjetnost, ne pa fiksne rešitve. Zaradi same narave majhnih delcev ne moremo govoriti o popolnem determinizmu. Če bi poznal celotno stanje veselja, bi lahko točno pozicijo delca napovedal le verjetnostno.

Je pa ta pristop mišljenja o svobodi zelo nečloveški, zelo fizikalen. Predpostavlja, da obstaja neka objektivna resnica glede človeških odločitev, glede človeštva. Kot ljudje težko govorimo o objektivni resnici. Vse, kar doživimo, filtrirajo naši možgani. Vse, kar zavedno doživimo, je subjektivno. Tako kot Sartre lahko predpostavim, da Boga ni. Drugače mi Sartrovo mišljenje glede

absolutnega božanstva ni všeč, saj dokazuje neobstoj Boga razumsko, kljub temu, da verovanje ne temelji na *ratio*, ampak na veri. Še vedno lahko predpostavim, da Bog ne obstaja. Če to drži, potem inertni, sam od sebe odvisen smisel življenja ne more obstajati. Nič ni objektivno, nič prav ali narobe. To seveda ne pomeni, da morala ne obstaja, ampak, da je osebna in subjektivna. Popolnoma relativizirana. To potrjuje tudi naše izkustvo. Kar se meni zdi prav, se ne zdi vsem nujno prav. Temu lahko sledijo drugi, bolj ekstremni zaključki. Če je morala relativna, potem ni odgovornosti? Potem ni smisla? Potem ni dobrega ali zla? Ne! Seveda, vse ni skupno vsem ljudem, vendar to ne pomeni, da subjektivna morala, odgovornost in smisel ne obstajajo ali so nepomembni. Tako mišljenje je neavtentično in v slabi veri. Že, smo res svobodni, ampak smo tudi dolžni sprejeti odgovornost za svoja dejanja. Če tega ne naredimo, če se potuhnjeno izogibamo ugotovitvi, da smo odgovorni, delujemo neavtentično in v slabi veri.

Človek ni nož. Nož je ustvarjen z nekim namenom in ciljem. Esenca tega noža (cilj, navodila za izdelavo, ideja) predhaja njegovo eksistenco. Ljudje nismo nož. Vsak človek je projekt samega sebe. Človek je umetnik in umetnina. Naša dejanja tvorijo našo esenco, ne naši cilji. Naša esenca tudi ni fiksna. Lahko bi se danes vsi odločili postati filozofi. Spremenili bi svoj projekt iz karkoli smo zdaj v filozofe. Vsi bi začeli brati filozofske eseje in jih komentirati. To je naša svobodna odločitev, ki je uravnana z našim izkustvom.

Kdor deluje v slabi veri in neavtentično bi seveda rekel: "Ampak, ne! Jaz sem žrtev svojih okoliščin, bridek objekt neizprosne usode!" Vsi kdaj tako razmišljamo, vendar ponoči, pred spanjem, se take misli razblinijo. Prevzame nas tesnoba. To tesnobo je Sartre opisal kot posledico ugotovitve, da smo resnično svobodni. Grozljive in neizprosne ugotovitve, da smo sami odgovorni za to, kar smo. Nismo bridke žrtve okoliščin, nismo posledice sveta. Sami smo arhitekti svojih usod, pahnjeni v osamljeno subjektivno moralo. Lahko se tolažimo z božanstvom ali z nekim drugim skupnim "prav", ampak to je še vedno vse v slabi veri.

Misel bi se dalo še nadaljevati. Ne samo, da smo svobodni in odgovorni sami zase. Odgovorni smo tudi za celo človeštvo. Človek dela odločitve, ki se mu zdijo pravilne. Lahko si neavtentično laže in verjame, da dela nemoralno, vendar še vedno dela subjektivno prav. Tvorí subjektivno moralo, ki naj bi bila v vzor vsem. Na primer, požigalec s svojim dejanjem ne stori nič objektivno nemoralnega, saj objektivne morale pač ni. Vsak je sam svoj zgled človeštva. Ne samo, da je požigalec odgovoren za svojo esenco in eksistenco, ampak tudi za to, da je kot vzor človeštvu postavil požigalca. Idealno osebo je naredil v požigalca. Prav v tem sta naša odgovornost in

svoboda. Če se znebimo slabe vere, če smo avtentični, bo to kazalo tudi naše izkustvo.

Vsak dan naša svoboda potrjuje naše izkustvo. Počutimo se, da imamo izbiro. Deterministi bi trdili, da je to samo iluzija, vendar se motijo. Ko vse splošno dobro razpade (ob predpostavki, da Bog ne obstaja) postanemo svobodni. Samo tvorimo sebe in cel svet. S svobodnimi izbirami izdelujemo moralo in pri tem smo v tistem trenutku absolutni.

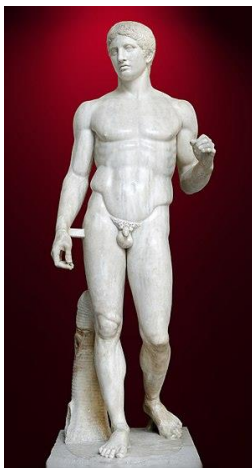
Umetnost in filozofija

Teja Vučko

Kako opazovati sodobno umetnost

Med svojim opravljanjem pripravništva iz umetnostne zgodovine in likovne umetnosti na Gimnaziji Jožeta Plečnika Ljubljana smo z dijaki večkrat obiskali razstave, kjer smo si ogledali dela sodobne umetnosti. Ker je sodobna umetniška produkcija kompleksna in velja za težko razumljivo, menim, da je obravnava sodobne umetnosti in vprašanja, zakaj določeno delo velja za umetniško, v šoli danes neizbežna in nujno potrebna.

Umetnost se je že zdavnaj osvobodila tradicionalnosti v iskanju novih izraznih poti. V zadnjem času je postala zelo raznolika, razpršena, konceptualna, manj pripovedna. Včasih odpira več vprašanj kot odgovorov. Vendar pa se je tako oblikovala z razlogom. Umetnost je živa in odzivna, diha s časom, v katerem nastaja. Živimo v času, ki je z vizualnostjo zelo obremenjen. Bolj kot besedne postajajo pomembne slikovne informacije. Ne samo da jih mora človek obvladovati; današnji tempo narekuje, da jih mora obvladovati tudi v vse zgodnejši starosti. Zato je pomembno, kako te informacije vidimo, presojava, razumemo in povezujemo itd. Umetnost nas vseskozi nagovarja h kritični obravnavi vizualnega.

(slika 1)
Poliklejt, *Kopjenosec*,
120 – 50 pr. n. št., marmorna kopija
(izvirnik izdelan okoli 440 pr. n. št.)

(Pridobljeno s spleta:
<https://sl.wikipedia.org/wiki/Kopjenosec>.)

Hitro se odziva na aktualne probleme hitro spreminjajoče se družbe in kulture. Material in tehnika nista več tako v ospredju kot nekoč, pač pa je bistveno sporočilo oz. ideja umetnine. V tem članku bom zato nekaj besed namenila temu, kako se danes kot gledalec spoprijeti s sodobnimi umetniškimi deli, in omenila nekaj premikov, ki so se v umetnosti zgodili v preteklosti. Ob tem bom osvetlila nekatere filozofske misli.

Odpotujmo daleč nazaj, v obdobje grške umetnosti, ki se je začelo okoli leta 1000 pr. n. št., nato pa se je naglo razvijalo. Razdeljeno je bilo na štiri velika obdobja, eno izmed njih je predstavljala klasična grška umetnost, ki je pomenila vrhunec grške umetnosti. Oblikovna popolnost, duhovna dognanost, uglajena obdelava materiala, skladnost, pravilna in idealna razmerja, harmonija ... Za vse naštetost so si umetniki v tem obdobju kar najbolj prizadevali. Največje mojstrovine so nastale v kiparstvu. Predstavljale so ideal lepega človeka. (slika 1)

(slika 2)
Agezander, Polidor in Atenodor, *Laokoontova*
skupina, marmorna kopija
(izvirnik izdelan okoli 200-100 pr. n. št.)

(Iz osebnega arhiva.)

Opaziti je skladne atletske postave z realistično oblikovanimi izrazi na obrazih, mišicami, lasmi in drugimi detajli. Vse je v idealnem razmerju (slika 1). V helenistični umetnosti, ki sledi, umetnike pogosto zanimajo določen trenutek nekega dogodka in motivi, vzeti iz vsakdanjega življenja. Izraženo je nagnjenje do pretiranih gest, izrazitih oblik, ki so poudarjale napetost mišic, pogosto tudi bolečino in stisko. Povečuje se individualizem in se prebuja čutnost (slika 2).

Ena osrednjih tez v filozofiji umetnosti je Heglova teza o koncu umetnosti. Hegel je bil prvi, ki je razpravljal o tem, da je umetnost verjetno že stvar preteklosti. Trdil je, da bi morala biti namenjena čutom, občutju. Ko umetnost začne prehajati v religijo in ko ne nudi več "ustrezne" zadovoljitve duhovnih potreb, začne umirati. To naj bi se po njegovem dogajalo vse od grške umetnosti naprej. Ker je ta teza zagotovo zarezala v področje umetnosti, se mi jo je zdelo smiselno podrobneje predstaviti. Ponovno si pogledjmo značilnosti grške umetnosti, saj so bistvene za razumevanje Heglove teze. Če bi jih posplošili, bi z eno besedo lahko dejali – lepota. Nedvomno je lepota v grški umetnosti povezana s skladnostjo in ideali. Ničesar ni, kar bi nam med "sprehajanjem" po elegantnih in dovršenih kipih zmotilo oko. Temu primerna je tudi tehnika, ki je izpiljena do potankosti. Površine so zglajene, sijoče, tkanine na telesih mehko padajoče. Kipi so upodobljeni mirno, samozavestno ali pa (od klasične grške umetnosti naprej) v gibanju. Piljenje figure v preučevanju zgradbe mišic in izrazov ter osredotočanje na prepričljivo človeško podobo je človeka kot individuum potisnilo v ospredje, tako v umetnosti kot filozofiji.

Umetnost bi po Heglu morala služiti razvoju duha tudi po svoji obliki in vsebini. Prava lepota zajema čutni videz. Bistvo lepote je Duh. Klasična umetnost je zanj predstavljala idealen uravnotežen slog, ki je posebej ljubil lepoto v svoji tihi veličini. Ni brezizraznosti ali iskanja pomenov – ob pogledu na umetnino je vse jasno in na gledalca učinkuje tako kot mora. Umetnost "opravlja svojo nalogo". S tem je Hegel cilj na to, da človek pri umetnosti naj ne bi iskal izpopolnjenosti v neki drugi dimenziji oz. realnosti; nasprotno, do izpolnjujočega občutka mora priti v trenutku,

ko stoji pred umetnino. Grška umetnost naj bi torej po njem zmogla izraziti absolutnega Duha. Umetnosti od grškega obdobja naprej po Heglu zmanjkuje vsebine in izraznosti.

Za boljše razumevanje se bežno dotaknimo poznejše starokrščanske umetnosti, ki po Heglovem mišljenju že ni bila več prava umetnost. Zakaj? Ker je tu umetnost Duh zapustil in se naselil v religijo. Umetnost je z namenom izražanja verskih vsebin podrejena določenim motivom, simbolom. Tu umetnost tako ni več nosilka resnice. Hegel pa lepoto enači z resnico. Vsebinska in oblikovna načela izvirajo iz Svetega pisma. Takšna umetnost zanj tudi ni več svobodna. Ustvarjena je pod vplivom določene ideje. Ni več poudarka na samem objektu – ni več ta tisti, ki se gledalcu kaže na ogled sam po sebi. To se po Heglu dogaja tudi naprej v umetnosti, kot da ta vse bolj tone. Vse bolj se v umetnosti kaže subjekt oz. individuum in njegovi občutki, temu pa se podrejata oblika in vsebina. In prav to je bilo za Hegla problematično. S tem ko umetnost želi izražati duhovno, ko želi sama postati sporočilo duha, se ne sprašuje, v kakšni obliki bo to posredovala; postaja vse manj jasna, bolj abstraktna, sanjava, nekonkretna in zaradi tega izgubi svojo lepoto (s tem pa tudi smisel). Kiparstvo je umetniško lepoto po njegovem vedno izražalo bolj prepričljivo kot slikarstvo ali poezija, ker je otipljivo, konkretno. Tudi če izraža duha, je ta vezan na telesnost, s katero tvori celoto. Govorica se tu torej izraža telesno, pri slikarstvu pa le v ravnini, dvodimenzionalno. Podoba ne sme izražati prevlade subjektivnega, pravi Hegel. Še vedno mora delo ohraniti tudi objektivni značaj.

Vendar pa se vprašamo, ali ni vsem umetnikom skupno prav to, da skušajo napraviti vidno tisto, kar je (zanje) bistveno, in biti pri tem razumljeni?

"Umestitev resnice v delo je proizvodnja takega bivajočega, ki ga pred tem še ni bilo in ga potem nikdar več ne bo ..." ¹⁷, je nekoč dejal Martin Heidegger.

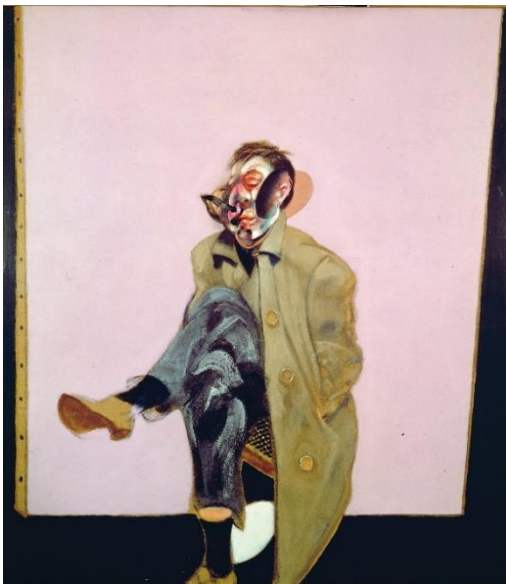
Današnja, sodobna umetnost je pogosto izropana vsebine, manipulira z obliko in kritično podaja svoja stališča, vendar pa je, kot sem že

¹⁷ Heidegger: *O umetnosti*, str. 57.

omenjenila, pri umetnosti vselej treba upoštevati čas in okoliščine, v katerih je nastala. Že davno se je oddaljila od beleženja dejanskega videza in se konec 19. st., ko je nastopilo obdobje modernizma, usmerila stran od posnemanja narave; usmerila se je v raziskovanje lastne zgradbe. Prostor v sliki ni več zasidran v klasični linearni perspektivi, ampak postaja svobodnejši. Ni več obvladanosti nad objekti, "pravila" so namerno kršena. Slikarji so se veliko ukvarjali z likovnimi elementi, točko, linijo, barvo itd. Impresionizem npr. poudari hipnost, zato so slike slikane hitro, s tapkanjem barve. Kubizem

sliko razbije na kosce in jo znova sestavi v novo podobo. Ekspresionizem z živimi barvami izraža doživljanje sveta. Nadrealizem se ukvarja s fantazijskimi podobami iz sanj, nezavednega. Podobe so nerealne, razpotegnjene, skratka deformirane, z elementi presenečenja, pogosto tudi humorja. Podobe oz. objekti se popolnoma predrugačijo.

Zanimiva so razmišljanja o objektu Francisa Bacona, ki sodi med najpomembnejše umetnike 20. st. Znan je po svojih deformiranih, zmaličenih, skrivnostnih podobah (slika 3). Večkrat vzbujajo asociacijo na živalske podobe.

(slika 3)
Francis Bacon, *Avtoportret*, 1970, olje na platnu

(Pridobljeno s spleta:
<https://www.francis-bacon.com/artworks/paintings/self-portrait-4.>)

Po Baconu se umetnik pri svojih delih mora "zatakniti v nečem v realnosti". V nečem, kar umetnika še posebej zanima, moti, gane, ga fascinira. In to z upodobitvijo zabeleži po svoje. S tem tisto stvar, pri kateri se zatakne, predstavimo v novi razsežnosti. Baconovi izmaličeni liki, pogosto z nejasnimi zabrisanimi obrazi, so za umetnika bolj resnični kot realni portreti, ker jih je popačil ravno zato, da bi gledalca preko teh nadvse nenavadnih podob privedel nazaj k pravi in resnični podobi. Šele ta nenavadnost portretov nas dejansko zadene in nam da misliti o "originalni", pravi podobi.

Pojdimo k popolni nepredmetnosti, k abstraktnim slikam. Te vizualno ne priklicujejo ničesar iz realnega sveta. Podrobneje si oglejmo značilnosti slik še enega najbolj znanih modernističnih slikarjev 20. st., Marka Rothka. Najbolj znan je po velikih platnih, prebarvanih s plavajočimi barvnimi pravokotniki, ki jih je ustvarjal v zrelih letih (slika 4). Barve je nanašal potrpežljivo, v več slojih, z nejasnimi robovi. Zaradi slikanja po plasteh je ustvaril globino in optični učinek migotanja, vibriranja. Pogosto so na platnu uporabljene zgolj dve ali tri barve. Barve so slikarju pri ustvarjanju postale tako pomembne, da so postale

najpomembnejši nosilec pomena, pa tudi čustev, ki jih s svojo intenzivnostjo in "samostjo" lahko vzbudijo. Takšne slike zahtevajo občutljivega gledalca, ki je pripravljen oz. zmožen vstopiti v delo. Tudi

znotraj barve, nanese na platno, se v sliki lahko odpre prostor, v katerega gledalec vstopi in ga slika preprosto posrka vase. Gledalec ima s takšnim delom zelo osebno izkušnjo, ko v nemem strmenju odkriva globino.

(slika 4), Mark Rothko, *Oranžna in rumena*, 1956, olje na platnu

(Pridobljeno s spleta: <https://www.wikiart.org/en/mark-rothko/orange-and-yellow>.)

Takšna umetnost ne beleži realnih podob, ampak barve in oblike. Slikarju se je zdelo nanašanje na nekaj realnega popolnoma nepomembno. Sprašujemo se, kaj je tisto, kar je izraženo v barvah? "Da bi spoznali svet slikarstva, se moramo prepustiti njegovi čutni pustolovščini. Slikarstvo vsakega posameznika moramo doživeti."¹⁸ Abstraktna dela imajo svojo realnost, ki jo vsak gledalec odkrije sam. Veliki mojstri abstrakcije so z deli vzbudili razpoloženje, iz gledalca izvabili čustva. Podobe, kar najbolj osvobodjene človekovih asociacij, so prenesene v območje nezavednega. Točno to preučujejo abstraktni slikarji. Rothkov namen slikanja ni bil v tem, da gledalec preučuje barvo ali da je od nje ganjen, ampak umetnik preko svojih velikih barvnih ploskev izraža osnovna človekova čustva. Kar gledalca uspe ganiti, je občutje teh izraženih čustev (trpljenje, radost, strast,

ekstaza itd.) Slika gledalcu predstavlja doživetje.

Mnogi filozofi v zvezi z umetniškim delom pišejo o resnici umetniškega dela. Martin Heidegger je ob razmišljanju o umetnosti uporabil dobro predstavljen opis, in sicer "umestitev resnice v delo". Lahko bi rekli, da ustvarjalec v delo vlije dušo. S tem ko umetnik v delo umesti svojo resnico, proizvede nekaj povsem unikatnega: "takega bivajočega, ki ga pred tem še ni bilo in ga potem nikdar več ne bo". Umetnina nekaj prinaša na svetlo.

Zagotovo so v tem smislu tudi sodobna dela zmožna pripeljati do duhovnega in estetike, čeprav na povsem drugačen način, kot je umetnost to počela v preteklosti. Klasično pojmovana lepota v smislu pravih razmerij in harmonije med deli in celoto v umetnosti danes ni več glavno merilo. Gledalcu je zaradi manka predmetnosti pri opazovanju ponujena

¹⁸ Mark Rothko, *Umetnikova realnost*, uvod.

velika svoboda. Predmetnost oz. snovnost pa je lahko tudi zelo poudarjena.

Za zaključek se ustavimo še pri primeru sodobne umetnosti znanega kitajskega umetnika in aktivista Ai Weiweia. Po njegovem

mnenju delo umetnika ni le ustvarjati lepe objekte, ki bi ljudi impresionirali. Umetnik ima tudi družbeno odgovornost. Njegovo ikonično delo *Sončnična semena* to zelo dobro odslikava (sliki 5 in 6).

(sliki 5 in 6) Ai Weiwei, *Sončnična semena*, 2010, ročno poslikan porcelan

(Pridobljeno s spleta: <https://feuilleobscure.com/en/ai-weiwei-the-activist-artist-and-his-sunflower-seeds/>.)

V Londonu je leta 2010 postavil instalacijo, ki nas po materialu zlahka preslepi – gre za sončnična semena, vendar ta niso prava iz narave, pač pa so ročno izdelana iz porcelana. Več kot sto ton semen je bilo kot preproga razprostrtih v galerijskem prostoru. Vsako seme je zelo skrbno obdelano. Najprej je bilo žgano, nato ročno poslikano in na koncu ponovno žgano pri nekoliko nižji temperaturi kot prvič. V mestu Jingdezden, kitajskem središču porcelana, je tisoč šeststo obrtnikov semena za namen razstave obdelovalo dve leti. Zakaj se je umetnik odločil za tako dolgotrajen proces in množstvo teh dragocenih miniaturnih razstavil na ogled? Zakaj prav sončnična semena? Umetnik je odraščal v revnem predelu na severozahodu Kitajske. Sončnična semena so takrat predstavljala poslastico, poleg tega pa je iz njih lahko zraslo nekaj velikega. Prijatelji so si jih med sabo podarjali. Weiweiu tako pomenijo simbol otroške revščine na Kitajskem in povezovalno gesto deljenja, medsebojne pomoči v težkih časih. Gre torej v prvi vrsti za zelo osebno vzgib. Gledalca preseneti ogromna masa semen. Kljub množici je vsako seme skrbno obdelano. Ob pogledu od blizu semena niso enaka, saj vsako seme predstavlja posameznika, tako kot je v naravi pa tudi v družbi.

Semena so, kot sem že omenila, nastala v t. i. prestolnici porcelana. Kitajska je že dolgo svetovna proizvodna velesila. Vsi poznamo slavni "Made in China" kot označbo, množično proizveden žig in poceni delovno silo, ki za njim stoji. Sončnična semena so sicer izdelana množično, a nikakor ne kot poceni tovarniško blago, ampak kot individualen predmet. Iz porcelana so narejena z razlogom. V mestu, kjer so bila izdelana, so že tisočletja izdelovali znameniti kitajski porcelan, ki še danes velja za prestižen material. Porcelan zahteva visoko kvalificiranega delavca, ki se posveča individualni izdelavi. Ai Weiwei središče porcelana Jingdezden, z razstavo postavlja nasproti potrošništvu, ki je usmerjeno v množično in poceni proizvedeno blago ter pred gledalcem obuja starodavno tradicijo izdelave. Predmet, ki je izdelan na Kitajskem, ni nujno množični produkt, ampak je lahko unikatni produkt spretnosti, ki ima bogato preteklost.

V svetu hitrih sprememb in tehnološkega razvoja, v katerem živimo, zagotovo ni presenetljivo, da se v umetnosti eksperimentira z raznovrstnimi materiali, kar pa ne pomeni, da niso premišljeni. Prav tako ni presenetljivo, da je vsebina pogosto zelo osebna in subjektivna. V preteklosti je imel umetnik veliko manj (ali nič) svobode pri izražanju lastnega mnenja in

komentiranja. Tudi umetnost je imela popolnoma spremenjeno vlogo; nekoč je npr. služila le kot okras, na katerem si človek lahko spočije oko. Danes se je odnos med gledalcem in umetnino bistveno spremenil, tako kot se je predrugačilo dožemanje umetniškega dela. Že v začetku 20. st. se je na tem področju zgodil odločilen premik, ko je Marcel Duchamp s tem, ko se je s psevdonimom podpisal pod narobe obrnjen pisoar in ga razstavil kot *Fontano*, porušil mejo med umetniškim in vsakdanjim objektom. S tem pa se je v umetnost obenem pomembno vpletalo področje filozofije.

Danes umetnina pogosto narekuje celo, da gledalec pri njej sodeluje in jo fizično izkusi. Res je, da mora biti gledalec bolj aktiven tudi pri raziskovanju ozadja umetnine, da lahko razume kontekst, a zlahka dostopa do informacij. Tu ne gre za oblaganje s podatki, pač pa za hitro luščenje zgodbe, ki jo lahko

med temi informacijami razberemo. Pogosto pa je ta korak prav tako za gledalca že opravljen.

“Sodobna umetnost vedno strmi v oči sveta,” se glasi naslov nekega članka. Umetniki so danes morda celo bolj kot kadarkoli prej osredotočeni na realnost in so s svojimi deli vseskozi v dialogu s časom. Umetnost pa je občutljiva, oprezna, kritična, inovativna in pogosto želi na kaj opomniti, opozoriti na razmere vsakdanjika, ne nazadnje želi prebuditi zavedanje samega sebe. Torej sodobna umetnost ni “zahtevna” le do gledalca, ampak tudi do sebe, saj mora biti tudi sama aktivna. S tem, ko se loteva pomembnih družbenih vprašanj, kaže na poglobljeno razumevanje našega okolja in prav bi bilo, da se ji v tej luči poskušamo tudi približati.

Viri in literatura

Heidegger, M. (2015). *O umetnosti*. Ljubljana: KUD Apokalipsa.

Heidegger, M. (2017). *Kaj se pravi misliti?* Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Hegel, G. W. F. (2017). *Predavanja o estetiki III: sistem posameznih umetnosti: kiparstvo*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.

Lacoste, J. (2012). *Filozofija umetnosti*. Ljubljana: Krtina.

Rothko, M. (2008). *Umetnikova realnost: filozofije umetnosti*. Ljubljana: Inštitut za likovno umetnost.

Simoniti, J. (2008). *Resnica kot kreacija: Heglov pojem med sodbo in duhom*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.

Stalabrax, J. (2007). *Sodobna umetnost: zelo kratek uvod*. Ljubljana: Krtina.

Tia Kudra Bajc

Hvalnica ljubezni

Platonovo delo Simpozij, opisuje na gostijo, na kateri so se gostje pogovarjali o ljubezni. Na gostijo je bil med drugimi povabljen tudi Aristofan, komični pesnik. Aristofan ob izreku hvalnice ljubezni pove, da smo bili ljudje nekdam krogle, ki so popolna bitja. Krogle so bile treh spolov: moškega, ženskega in moško-ženskega. Imele so dva para nog in rok, dva obraza ter dva spolna organa.

Krogle so se kotalile. V njihovem kotaljenju je bila strahovita moč, na katero so bile tako zelo ponosne, da so se povzpele v nebo, kjer so hotele premagati bogove. Zaradi tega so bile kaznovane. Zevs, vladar vseh bogov in bog neba ter nevihte, je krogle prerezal na pol, tako da sta obe polovici dobili zdajšnjo podobo človeka, le spolni organ se je nahajal na zadnji strani. Ob prerezu so imele veliko odvečne kože, ki jo je zdravilec ovil okoli njihovega telesa in ob tem pustil eno samo odprtino – popek. Od takrat naprej se ljudje obupani

ženemo za izgubljeno polovico. Iz tega izgubljenega hrepenenja se je rodil Eros, bog ljubezni.

Osnovna misel Aristofana je ta, da je človek nepopolno bitje, ki mora poiskati svojo drugo polovico pomaranče, da bi prišel k popolnosti.

Na pol prerezane krogle so začele umirati, zaradi obupanosti. Zevsu je postalo hudo, zato jim je spolne organe prestavil iz zadnjega na sprednji del, da bi se lahko spočeli. Ljudje bodo prišli do užitka, če se bosta našli moška in ženska polovica. Užitek jim bo olajšal trpljenje in prinesel tolažbo njihovi žalosti izgube. Užitek je tu, da le za hip pozabimo na našo nepopolnost, na katero nas še toliko bolj spominja koprnenje. Koprnenje je namreč doživljanje občutkov, pri katerih si kdo zelo, nezadržno želi koga, česa.

Popolnost in srečo torej dosežemo, ko najdemo sorodno dušo. Med vsemi ljudi je to en sam človek, ki je pravi za nas. Predstavlja nam resnično ljubezen, ki je nesmrtna.

Filozofiranje ob Plečnikovem dnevu

Delavnica *Trdi orehi tradicionalne in moderne logike: aporije, paradoksi in antinomije v filozofski in matematični luči* na Plečnikovem dnevu 19. 1. 2024

Na Plečnikovem dnevu v šolskem letu 2023/2024 smo pripravili medpredmetno filozofsko-matematično delavnico, ki sva jo vodila profesorica matematike Ana Dečman Zgonik in profesor filozofije Andrej Leskovic.

V uvodu sva udeležencem, med katerimi jih velika večina še ni imela stika s filozofijo, predstavila nekaj velikih filozofov, ki so bili hkrati tudi pomembni matematiki in ki jih dijaki poznajo že od pouka matematike: Talesa iz Mileta, ki mu pripisujejo avtorstvo teoremov o podobnosti trikotnikov, pitagorejce, ki so matematiko združili z mistiko in so spodbudili razvoj matematike kot teoretične znanosti, Descartesa, ki je poskušal metodo, ki jo je razvil v matematiki, aplicirati na filozofijo, Leibniza, ki je približno v istem času kot Newton odkril infinitezimalni račun, Russlla, ki je na področju logike in matematike zaslovel s knjigo *Principia mathematica*, ki jo je napisal skupaj z Whiteheadom, Peana, ki je v aritmetiko uvedel majhno število aksiomov, iz katerih je mogoče deducirati vse drugo. Nato smo se posvetili zagatam tradicionalne in moderne logike, ki sva jih s kolegico osvetlila v filozofski in matematični luči.

Razumevanje biti, gibanja in časa v eleatski filozofski šoli

Med filozofsko-logičnimi problemi smo najprej obravnavali Parmenidovo vprašanje, ali poleg bivajočega obstaja tudi nebivajoče. Parmenides je izhajajoč iz dveh najbolj temeljnih principov mišljenja in stvarnosti same – principa identitete in principa neprotislovnosti – dokazoval, da bit je in da je identična sama s seboj, nebiti pa ni in da bit ni nebit; trditev, da nebit biva, je namreč protislovnost, torej ni res, da je bit enaka nebiti. Iz teze, da bit je, nebiti pa ni, je Parmenides z logično nujnostjo izpeljal (deduciral) naslednje teze svoje filozofije: Ker nebiti ni, tudi gibanja in spreminjanja ni (če bi se bit gibala ali spreminjala, bi se gibala ali spreminjala v drugo od sebe, drugo od biti pa je nebit, te pa ni, torej gibanje in spreminjanje ne obstajata). Če je tako, ne obstajata preteklost in

prihodnost (ednina časovna dimenzija je torej večna zdajšnjost), bit pa je tudi nedeljiva in enotna (vrzeli v njej bi namreč predstavljale nebit, te pa ni). Parmenid se v svojem deduktivnem sklepanju ni oziral na izkustvo, ki nam pravi ravno nasprotno. Enako je pri Zenonovih dokazih za enotnost biti in proti obstoju časa.

V nadaljevanju smo se pogovorili o najbolj znanih aporijah/antinomijah iz zgodovine logike.

Obravnavali smo Zenonove argumente za tezo, da gibanje ne obstaja, da je torej svet statičen in ne dinamičen.

Aporija o dihotomiji

Predmet, ki naj bi opravil določeno pot, mora najprej opraviti polovico te poti, nato polovico preostanka poti in tako naprej v neskončnost. Ne glede na to, kako kratka je pot, mora opraviti neskončno (neomejeno) veliko odsekov, kar pa je v času, ki je končen (omejen), nemogoče, **torej je gibanje nemogoče.**

Aporija o Ahilu in želvi

Ahiles, najhitrejši tekač, nikoli ne ulovi želve. Če ji odstopi nekaj prednosti, mora najprej priteči pot do kraja, s katerega je stekla želva, v tem času pa se želva že premakne naprej itd. **Gibanja torej ni.**

Aporija o mirujoči puščici

Leteča puščica se med letom ne premika, ampak počiva v zraku. Ob predpostavki, da je čas sestavljen iz trenutkov (zdajev) kot svojih najmanjših elementov, puščica na poti, ki jo preleti, ne leti, ampak miruje tolikokrat, kolikor je zdajev. **Gibanje torej ne obstaja.**

(Komentar: čas ni vsota trenutkov, prostor ni vsota točk, kot je predpostavljala Zenon; tudi gibanje torej ni vsota prehodov od ene točke k drugi; točke in trenutke lahko integriramo, ne moremo pa jih sumirati.)

Zenonova argumenta za tezo, da je bit enotna in da torej množstvo stvari ne obstaja.

1. Če je veliko stvari, jih mora biti natanko toliko, kolikor jih je v resnici, ne več in ne manj. Če pa jih je toliko, kolikor jih je v resnici, so po številu omejene. Če je veliko stvari, so po številu neomejene. Zakaj vedno ležijo med stvarmi tudi druge stvari, med temi pa spet druge, torej so stvari po številu neomejene. A ker ne morejo biti hkrati omejene in neomejene, **mnoštvo stvari ne obstaja.**

2. Če bit predstavlja množstvo, je razdeljena; delimo pa jo lahko, dokler imajo njeni deli velikost; ko z delitvijo pridemo do delov, ki nimajo več velikosti, se delitev konča. Bit je tako sestavljena iz delov, na katere se lahko deli, ti deli pa so kot nedeljivi brez velikosti. Če pa deli nimajo velikosti, je tudi njihova vsota brez velikosti, tudi bit nima velikosti. Po drugi strani pa deli biti ne morejo biti brez velikosti, saj potemtakem celota vseh delov ne bi mogla imeti velikosti. Če bi torej bit delili v neskončnost, bi vedno dobili delce, ki bi imeli velikost, torej bi bila bit sestavljena iz neskončno delcev z velikostjo in bi bila zato neskončno velika. Iz predpostavke, da je bit množstvo, torej izhaja, da bit nima velikosti in da je hkrati neskončno velika. To pa je protislovje. **Torej bit ni množstvo.**

Zenonov argument proti zanesljivosti čutnega zaznavanja

Če na tla vržemo zrno, to ne povzroči zvoka. Če pa na tla stresemo vrečo zrnja, nastane zvok. Od kod se je vzela zvok, ko pa posamično zrno ne povzroči zvoka?

Megarske (Ebulidove) antinomije

Lažnivec: Neki Krečan je dejal, da vsi Krečani lažejo.

(Na videz ni izhoda iz problema: če je Krečan govoril resnico, je lagal, saj vsi Krečani lažejo, če pa je lagal, je govoril resnico.)

Elektra: Praviš, da poznaš svojega brata, toda človek, ki je pravkar prišel s prekrito glavo, je bil Orest, ti, Elektra, pa ga nisi spoznala.

Plešec: Kdaj postaneš plešast? Ko izgubiš en las, še nisi plešast, ko izgubiš dva, tudi še ne. Kje je meja - ko imaš 99 ali 20 las?

Rogač: Česar nisi izgubil, imaš. Ali si izgubil roge? Torej si rogač.

Paradoksi v sodobni logiki (matematiki)

Cantorjev paradoks (problem neskončne množice): sodih števil je toliko kot naravnih števil.

Paradoks razreda vseh razredov (množice vseh množic) iz dela Bertranda Russlla in Alfreda Northa Whiteheada *Principia mathematica*

»Razred vseh razredov je tudi sam po sebi razred in spada zato v razred vseh razredov: zato vsebuje tudi samega sebe kot enega izmed svojih členov. Seveda pa je veliko drugih razredov, ki te lastnosti nimajo. Razred vseh volivcev sam ne uživa prednosti splošne volilne pravice. Paradoks se pojavi, ko proučujemo razred vseh razredov, ki niso člani samih sebe. Vprašanje se glasi, ali je ta razred član samega sebe ali ne. Če domnevamo, da je član samega sebe, potem pač tu ne gre za primer razreda, ki vključuje samega sebe. Če pa naj bo član samega sebe, mora biti takšne vrste, ki smo jo proučevali najprej, namreč nečlan samega sebe. Če pa nasprotno domnevamo, da razred, o katerem govorimo, ni član samega sebe, potem tu pač ne gre za primer razreda, ki ne vključuje samega sebe. Če pa naj bo član samega sebe, mora biti eden od razredov v razredu, o katerem smo zastavili prvo vprašanje – in torej član samega sebe. V prvem kakor tudi v drugem primeru pa pridemo do protislovja.« (Bertrand Russell: *Modrost zahoda*, MK, Ljubljana 1977, str. 283.)

Z udeleženci delavnice smo se pogovorili o navedenih aporijah oz. paradoksih, nato pa so si morali dijaki izmisliti svojo aporijo oz. paradoks, mnogi so našli zelo zanimive primere paradoksov.

Zapisal Andrej Leskovic

Delavnica *Med sanjami in budnostjo* na Plečnikovem dnevu 25. 10. 2024

Na Plečnikovem dnevu smo dijakinje maturitetne skupine Iva Bernik, Lara Habuš, Tia Kudra Bajc in Anteja Mugerle ter mentor pripravili delavnico z naslovom *Kaj nas sprašuje filozofija?* in podnaslovom *Med sanjami in budnostjo*. Pri izvedbi je sodelovala tudi profesorica Simona Granfol. Delavnico smo ob pomoči profesorice Granfol v celoti izpeljale dijakinje.

Udeležencem smo filozofijo predstavile kot vedo, ki postavlja temeljna vprašanja o človeku in svetu, se pa brani dokončnih odgovorov na svoja vprašanja; a čeprav ne premore trdne vednosti, še zdaleč ni nesmiselna veda, saj lahko, kot je zapisal Bertrand Russell, »ponudi veliko možnosti, ki razširjajo naše misli in nas osvobajajo tiranije navade. /.../ Odpravlja nekoliko aroganten dogmatizem tistih, ki niso nikoli zašli na pot osvobajajočega dvoma, in oživlja občutek za čudenje, tako da kaže običajne reči na neobičajen način.«

Kot uvod v delavnico so si udeleženci ogledali prizor iz animiranega filma *Prebujanje v življenje ameriškega režiserja* Richarda Linklaterja iz leta 2001. Glavni junak filma se želi zbuditi, vendar se ne more, pravzaprav se nenehno prebuja, a budnost se vedno znova izkaže za sanje. Vsako naslednje prebujenje je le nova faza spanja. Junak ne nadzoruje svojih sanj, čeprav se zaveda samega sebe, svojega življenja; pravzaprav ni prepričan, ali gre za sanje ali realnost. Na neki točki se junak končno zave, da se ne more zbuditi iz spanja. Prizor, ki smo ga predvajali, prikazuje moškega, ki se po cesti pelje s čolnom, predelanim v osebni avtomobil, in trdi, da je naša percepcija resničnosti morda iluzija. To sovпада s širšo tematiko filma, kjer protagonist raziskuje meje med budnim življenjem in sanjami ter se sooča z vprašanjem, ali sploh obstaja objektivna resničnost. Film postavlja vprašanje, kaj, če so sanje prav tako resnične kot tisto, kar imamo za budno življenje? Čolnar govori o potrebi po tem, da se osvobodimo omejitev lastnega uma in da izstopimo iz okvirov, ki jih ustvarja naša zavest. Film se sprašuje tudi o tem, kako ustvarjamo smisel v svetu, kjer je vse morda samo konstrukcija našega uma.

Z udeleženci smo se pogovorile o simboliki v ogledanem prizoru in jih prosile, da zapišejo nekaj vprašanj, ki so se jim porodile ob ogledu (npr. Kakšna je narava resničnosti?, Kje so meje med budnostjo in sanjami?, Ali sploh obstaja objektivna resničnost?, Ali smo, ko sanjamo, manj realni kot v budnosti?, Ali so sanje ravno tako resnične kot tisto, kar doživljamo v budnosti?, V čem se realnost sanj razlikuje od budne realnosti?, Ali gre za nočne ali dnevne sanje? In v čem je razlika med obojimi?). Odgovore na vprašanja smo zbrale in jih nalepile na plakat, ki smo ga nato obesile na šolsko oglasno desko.

Nato smo prebrali zgodbo z naslovom *Možgani v kadi* iz knjige Johna L. Pollocka in Josepha Cruza *Sodobne teorije znanja*. Glavni junak zgodbe se spopada z vprašanjem, ali morda ni resnično v svojem telesu, temveč so njegovi možgani izolirani v kadi in povezan s strojem, ki ustvarja simulacijo resničnosti. Ta miselni eksperiment nas prisili, da razmislimo o svoji identiteti, zavesti in naravi resničnosti.

Po kratki razpravi o miselnem eksperimentu, predstavljenem v zgodbi, smo prebrali tudi odlomek iz Descartesovih *Meditacij*, v katerem avtor podvomi o vsem, kar je imel nekoč za resnično, ne samo o znanstvenih in filozofskih teorijah, ampak se sprašuje celo o tem, kako ve, da sploh kar koli obstaja, ter postavi hipotezo o obstoju hudobnega duha, ki ga vara in zaradi katerega misli, da ima telo, da obstaja zunanji, materialni svet ter druga misleča bitja. Naposled ugotovi, da je edino, o čemer ni mogoče dvomiti, dvom sam. Če mislim, da ne mislim, zagotovo mislim, torej obstajam vsaj kot stvar, ki misli. Tako se dokoplje do principa gotovosti (»Mislim, torej sem«), ki mu omogoča ovržbo hipoteze o hudobnem varljivcu.

Nato so se dijaki razdelili v šest skupin in se pogovorili o besedilu ter v vsaki skupini odgovorili na eno vprašanje, ki so ga izžrebali. Vprašanja so se glasila:

1. Primerjajte Descartesov dvom s situacijo protagonista filma *Prebujanje v življenje*. Kje so podobnosti in kje razlike?

2. Primerjajte Descartesov dvom z zgodbo o Miku v *Možganih v kadi*. Kje so podobnosti in kje razlike?

3. Razmislite, ali lahko ugotovite, da vaše življenje niso le sanje, da vas ne vara Descartesov hudobni varljivec in da niste zgolj možgani v kadi ter na kaj se lahko oprete pri zavrnitvi teh hipotez?

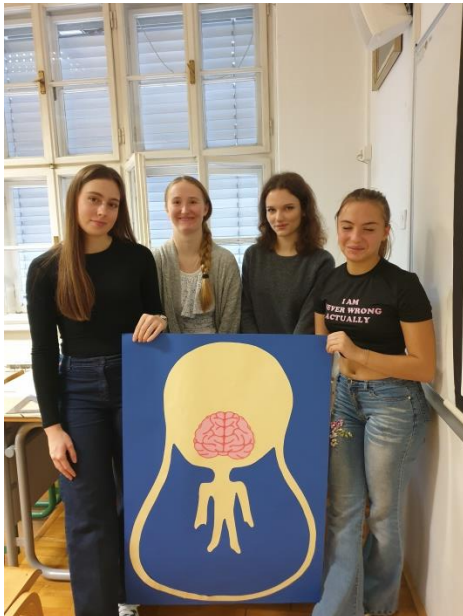
4. Kako miselni eksperiment *Možgani v kadi* izpodbija naše prepričanje, da lahko zanesljivo spoznamo resničnost sveta? Bi bilo mogoče tovrstni skepsi oporekati?

5. Kakšne posledice bi lahko imelo prepričanje, da smo zgolj možgani v kadi, za naše odločitve, vedenje in moralo?

6. Kako lahko Pollockov miselni eksperiment o možganih v kadi uporabimo za razmislek o vlogi umetne inteligence pri ustvarjanju virtualnih resničnosti? Ali menite, da bi napredna umetna inteligenca lahko ustvarila simulacijo, ki bi bila dovolj prepričljiva, da bi nas zavedla glede narave resničnosti?

Ob koncu delavnice so poročevalci iz vsake skupine poročali o tem, do kakšnih sklepov so prišli v razpravi oz. kakšna vprašanja so se jim med diskusijo postavila.

Zapisi dijakinje maturitetne skupine za filozofijo in
Andrej Leskovic

Utrinek z delavnice (foto: Simona Granfol)

O razliki med sanjami in sanjarjenjem

Avstrijski nevrolog in utemeljitelj sodobne psihoanalize **Sigmund Freud** je bil prepričan, da so sanje fiktivna zadovoljitev želja. Sanje po Freudu s halucinantno zadovoljitvijo odstranjujejo psihične dražljaje, ki motijo spanje. *Jaz* je v njih oslavljen, zaradi česar je oslABLJENA sposobnost cenzure, njihova vsebina so ostanki dneva, zaradi česar je blokiran zunanji svet, jaz se vrača v otroštvo, cenzura oslavljenega jaza pa halucinantne izpolnitve želja preoblači v simbolno preobleko (delo sanj) in »prestavlja latentne sanje v očitne«. ¹⁹

Freud je menil, da je sanjarjenje (*Tagtraum*, dnevne sanje, sanjarije) zgolj predstopnja nočnih sanj oz. njihovo izhodišče, nemški filozof 20. stoletja **Ernst Bloch** pa opozarja, da »grad v oblakih ni preddverje nočnega labirinta, prej bo držalo, da nočni labirint leži pod dnevnim gradom, da je njegova klet«. Prav tako se ne strinja s Freudovim prepričanjem, da sanjarjenja »enako kot sanje v glavnem temeljijo na vtisih iz otroških doživetij in da se enako kot sanje /.../ okoristijo s tem, da je cenzura nekoliko oslABLJENA«. Ugotavlja, da je med nočnimi sanjami in sanjarjenjem (dnevnimi sanjami) bistvena razlika, kajti »sanjači ne spijo in ne tonejo z meglo v globino«. Sanjarjenja so po Blochu področje utopične zavesti in forma ter medij, v katerih se poraja in obstaja upanje. Z majhnimi dnevnimi sanjarjenji je od zgodnje mladosti do pozne starosti pretkano zasebno življenje vsakega posameznika, dnevne sanje imajo obliko idealnih podob v pravljicah, potovanjih, filmu, gledališču, obstaja pa tudi sanjarjenje velikih razsežnosti – zdravstvene, geografske, tehnične in arhitekturne utopije, umetnost in religija. Sanjarjenje je po Blochu v podlagi vseh predstav sreče in človekovega dostojanstva.

Sanjarjenje se po Blochu od sanj bistveno razlikuje v tem, da ni halucinantno, tako kot sanje. Sanjarjev *ego* ni oslavljen tako kot spalčev, ni »otroški jaz«, temveč »odrasla samostojna oseba«. Jaz je v dnevnih sanjah razširjen tudi na druge, je *mi*, saj je sanjarjenje anticipiranje možnega prihodnjega

sožitja med ljudmi. Bloch se sicer strinja s Freudom, ki trdi, da so sanjarjenja »enako kot sanje izpolnitev želje«, ²⁰ a drugače kot Freud trdi, da sanjarjenje ni zgolj fiktivno, saj ni usmerjeno k že obstoječemu predmetu, temveč k predmetu, ki ga še ni, tj. k utopičnemu predmetu, in zahteva potovanje k izpolnitvi. Izpolnitev pa je vedno v prihodnosti. Sanjarjenje je pojavna oblika v prihodnost usmerjene, anticipirajoče, utopične zavesti. Takšno zavest Bloch odkriva na vseh področjih človekove ustvarjalnosti, še posebej v religiji in umetnosti; ustvarjalnost pojmuje kot prostor konkretne anticipacije, v katerem se uzavešča še-ne-zavedno in oblikuje še-ne-nastalo. Freudovo stališče, da je umetnost zgolj videz */Schein/*, religija pa le iluzija, je po Blochu popolnoma nevzdržno, saj sta najpomembnejši značilnosti umetnosti in religije anticipiranje; umetnost tako ni videz */Schein/*, temveč pred-sijaj */Vor-Schein/*, slutenje utopično popolnega sveta in anticipacija možne, a še nikjer obstoječe identitete vsega bivajočega s svojim bistvom v posamičnih umetniških delih, religija pa ni iluzija, saj išče utopično popolnost v totaliteti. ²¹

¹⁹ Sigmund Freud: *Metapsihološki spisi*, prev. Eva D. Bahovec et al., Studia humanitatis, Ljubljana 1987, str. 168.

²⁰ Sigmund Freud: *Interpretacija sanj*, str. 450.

²¹ Ernst Bloch: *Das Prinzip Hoffnung*, Werkausgabe 5, Suhrkamp, Frankfurt na Majni, str. 250.

